

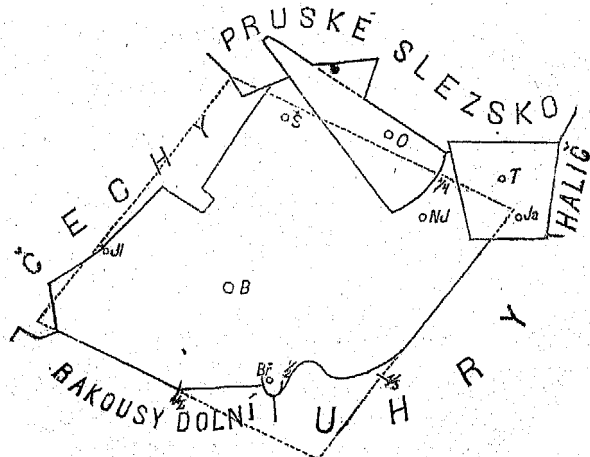
Učebná knížka

ZEMĚPISU

pro
vyšší třídy obecných škol
na Moravě a v Slezsku.

Sepsal
Antoň Tille.

Část I.:
Úvod, Morava a Slezsko, Čechy.

Se 14 původními výkresy.

V Praze.

Nakladatel **Fr. A. Urbánek**, kněhkupec.
1874.

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ.

Předmluva.

Učebná knížka tato snaží se obsáti nejdůležitější vědomosti vědy zeměpisné a podati je způsobem k učení snadným a k myšlení správnému a jasnému navádějícím.

Spisovatel péči měl, aby obsah knížky byl vědecky správným a o novější výskumy se opíral, aby úplným byl i přece přílišností prostým. Pro úplnost pojata některá data ze statistiky, jež by kromě zeměpisu sotva do obecné školy se dostala, a která přece na snadě a důležitá jsou; přílišností varoval se zvláště místopis, jenž, obsahuje-li mnoho míst a jednotlivých znamenitostí, stává se mládeži nudným a nesmírně těžkým. Dějepisné znamenitosti nechány dějepisu, jemuž vedle zeměpisu se vyučuje. Hledíc k částem zeměpisu nejobširněji popisuje knížka místo školy a okolí, pak okres, kraj, zemi a pak (v části druhé) stát, zemědíl, vytýkajíc o celé zeměkouli a o světě věci toliko nejznamenitější.

Učení obsahu rozvrženo pak ve tři: poučky, příklady a úlohy.

Poučky obsahují důležité, žákům neznámé nebo méně známé pravdy; příklady dosvědčují je jednotlivostmi žáku již poněkud známými; úlohy

pak vybízejí žáka, aby dokonal učení s a m o o č i n n ě, buď opakováním z jiného (ku př. přírodopisného) učení, nebo vyhledáváním příkladů ze zkušenosti (zvláště z vlastního názoru) neb nápodobováním náčrtů na tabuli kreslených neb konečně tím, že zaznamená si, co laskavý učitel nesnadné úlohy sám rozřešuje přidává, aby dolíčil obraz místa, okolí, okresu a kraje, v němž škola se nachází, pokud za dobré uzná a pokud na paměť ukládá neb aspoň k libovolnému pamatování ponechává.

Knížka v některých kusech mapě přednost dává, družic se k ní jen jako tlumočnice, čímž ovšem spolu důtklivě žádá, by mapy jistě se užívalo. Prosté náčrtky map mezi slova vloženy jsou, by žáci dle nich v kresbě map cvičiti se počali.

Sloh knížky snaží se býti snadným tak, aby mládež všemu snadno porozuměla, a aby sloh nápodobíc neb poučky z paměti říkajíc, i učivu i své povaze přiměřeně mluvila. Krajiny jednotlivé nepopisují podrobně a obšírně, ješto zevrubné a zajímavé popisy jednotlivých předmětů čítance prisuzují, která vedle učebné knihy dívky baviti má.

Popis místa s okolím, okresu a kraje každé školy jest pro začátečníka zvláště důležitým nejen proto, že každý má své okolí nejlépe poznati, nýbrž též proto, že z něho má se učiti pojímům obecným. Avšak popis ten nemůže žádná učebná (pro obecné školy určená) knížka obsahovati tak obšírný, jak obšírného tu třeba, i vložen tedy do úloh. Některé ty úlohy nemohou jen ze všední zkušenosti se rozřešiti, pročež doporučuji učitelům pro odbor tento

I. spisy:

Slovník naučný. Články o jednotlivých místech, okresích a krajích, a články „Morava a Slezsko“.

Brandl: Kniha pro každého Moravana.

Křížek: Statistika říše rakousko-uherské.

Lepař: Popis mocnářství rakousko-uherského.

2. vydání.

II. mapy:

Katastrální mapy, které každá obec má.

Mapy c. k. vojenského štábu, jednotlivé sekce.

Kozennu: Mapa Moravy a Slezska.

III. Úřad obecní, jenž nejen katastrální mapy chová, nýbrž i statistická data o obci podati může. Úřad farní, jenž o obyvatelstvu mnohá data chová.

Pro větší města ovšem je pomůcek více.

V Třeboni, v měsíci červnu 1873.

A. Tille.

O B S A H.

Úvod	Str. 1
Morava a Slezsko	14
Čechy	43

Omyly tiskové:

na str. 6. v řádku 4. od hora čti <i>nad</i> místo <i>přes</i> ,	
" " 8. " " 3. " " " " " " " " " " " " " " "	
" " 11. " " 8. " dola " 1 ¹ / ₂ <i>kilometru</i> <i>hloubky</i>	
" " " " " " " " " " " " " " " " " " "	
na str. 24. v řádku 15. s hora čti <i>nejstudenější</i> místo <i>nej-</i> <i>studenějších</i> ,	
na str. 25. v řádku 16. s hora čti na <i>Moravě</i> a v <i>Slezsku</i> místo v <i>Čechách</i> ,	
na str. 27. v řádku 13. z dola vlož Janská Hora za:	
" " 32. " " 5. s hora čti <i>dělkanského</i> <i>m. vikariatského</i> ,	
" " 34. " " 5. z dola " <i>kilogramů</i> místo <i>centů</i> ,	
" " 35. " " 12. " " <i>méně</i> " <i>více</i> ,	
" " 37. " " 8. " " <i>větev</i> " <i>jiná</i> ,	
" " 45. " " 12. " " " 9. " " 8.	

Příprava.

Zeměpis jest nauka, která učí o zemi, jaká jest, zvláště pak, kde kdo a co na zemi jest.

O místě.

Jsem vždy někde čili na nějakém místě, ku př. sedím v lavici, bydlím doma.

Kolik míst. — Nejsem vždy na tomto místě, nýbrž někdy na místech jiných i rozeznávám tedy více míst. Ku př. v lavici, u tabule, v kostele, ve vodě, v Praze.

Úloha. Jmenujme ještě jiná místa, na nichž býváme.

Kolikerá místa. — Místa rozeznávám hlavně čtverým způsobem: 1. místo, kde jsem, 2. místo, odkud se ubírám, 3. místo, kam se ubírám a 4. místo, kudy se ubírám.

Ku př.: 1. Jsem (kde?) ve škole, přišel jsem (kam?) sem, (kudy?) po obyčejné své cestě, (odkud?) z domova. 2. Někdy jdu (kam?) do zahrady, jsem pak (kde?) v zahradě, procházím se (kudy?) po zahradě a jdu pak (odkud?) ze zahrady.

Úloha. Udáme více míst na tyto 4 otázky a to nejen o sobě, neb o jiných lidech, nýbrž i o věcech, ku př. o vlašťovkách, o knize.

Kde. — Každý člověk a každá věc jest vždy někde čili jest vždy na nějakém místě, a není možno, aby nebyla nikde. Ku př.: Všickni žáci mají ve škole svá místa; — otec není doma, nýbrž na cestách; — v dolech Rosických jest mnoho kamenného uhlí.

Úloha. Udejme místa, kde bývají ženci, kde ryby, stromy, chléb a. j.

Stanoviště. — Na každém místě, na němž stanu (stojím, sedím neb ležím), jest mé stanoviště; ku př. v lavici, u tabule, na věži a j. mohu míti (své) stanoviště.

Úloha. Načrtnu obrys půdorysu naší učebny, naznačím tabuli a lavici, v níž mám své stanoviště (místo k sezení).

Odkud. — Ze stanoviště mohu hleděti neb odebrati se (není-li mi zabráněno), ku př. z lavice, ze školy, s věže, z venkova.

Hlediště. — Stanoviště, z kterého někam hledím, nazývám (své) hlediště; ku př. hledím-li ze svého stanoviště v lavici na tabuli, jest mé stanoviště v lavici hledištěm.

Úloha. Kde volíme si hlediště, chceme-li daleko viděti?

Východiště. — Stanoviště, z kterého někám se odeberu (vy-cházím), nazývám východiště, ku př. jdu-li ze školy domů, jest mi škola východištěm; jdu-li z domu do školy, jest mi dům východištěm; jedu-li z Prahy, jest mi Praha východištěm.

Úloha. Jmenujme více východišť.

Kam. — Z hlediště (svého) hledím okolo sebe, nad sebe a pod sebe.

1. Strany. — Z hlediště svého hleděti mohu okolo sebe na rozličné strany, hlavně však: před sebe, za sebe, v pravo od sebe a v levo od sebe,

i rozeznávám tedy čtyři hlavní strany: před sebou přední, za sebou zadní, v pravo od sebe pravou, v levo od sebe levou stranu.

Okolí. — Hledím-li okolo sebe na všechny strany čili do kola, vidím okolí; ku př. ve škole mám ve svém okolí spolužáky, lavice, knihy, dále tabuli, mapu a t. d.

Úloha. 1. Co mívám pod širým nebem ve svém okolí? 2. Která místa (města neb vsi) nacházejí se v okolí našeho místa? 3. Načrtne me půdorys naší učebny a na něm, kde které věci (tabule, kamma, lavice a t. d.) se nacházejí.

Nahoru a dolů. — Hledím-li nad sebe, pravím, že hledím nahoru (na horu) čili vzhůru (vz horu) neb do výšky; hledím-li pod sebe, pravím, že hledím dolů (dolů), neb níže (než-li jsem).

Úloha. Co spatřujeme nad sebou a co pod sebou ve škole, co venku, co jinde?

Kudy. — Každá osoba a každá věc, která ze svého východiště někam se ubírá, ubírá se někudy; kupř. z lavice k tabuli jdu uličkou mezi lavicemi, vozy jezdí po silnici, pták lítá vzduchem.

Cesta. — Místo, kterým někdo neb něco z jednoho stanoviště na jiné stanoviště se ubírá, nazývá se cesta.

Úloha. 1. Uvedeme některé své cesty. 2. Jmenujme některé druhy cest.

Na zemi.

Žiju na zemi a nemohu ani na měsíc, na slunce neb na jinou hvězdu odcestovat; nazývám se proto pozemčan.

Kde. — Stojím-li na zemi, nazývám zemi pod mnou se nacházející půdu zemskou.

Povrch a vnitřek zemský. — Na půdě zemské rozeznávám **povrch a vnitřek zemský.**

Nacházím se obyčejně na povrchu země, málokdy vystupuji nad povrch a sestupuji pod povrch zemský. Ku př. Stojím-li na náměstí neb na návsi, pluju-li po vodě, jdu-li po ulici, neb po zemi, jdu-li po silnici neb po železnici, nacházím se na povrchu země čili na půdě zemské. Vyskočím-li do výšky, jsem chvílku nad povrchem zemským, též kdo vyletí v balónu do výšky a živočichové ve vzduchu létající nacházejí se nad povrchem zemským. Sestupuji-li do podzemního sklepa, do studny, do jeskyně, potopím-li se pod povrch vody, vnikám pod povrch zemský.

Úloha. Vytkneme některé živočichy, kteří často pod povrchem zemským, a některé, kteří se zdržují nad povrchem země.

Kam. — Světové strany. — Na zemi nenačujeme čtyř hlavních stran jmény: přední, zadní, pravá neb levá, nýbrž naznačujeme je takto:

stranu, s které na mne zrovna v poledne (zrovna ve 12 hodin) slunce svítí, nazývám polední stranu čili **poledne**;

strana protější, na kterou stín můj padá, jest strana **půlnocní** čili **půlnoc**;

chci-li pak ostatní dvě strany naznačiti, obrátím se čelem na stranu severní (aby mi slunce do očí nesvítilo), a nazvu pak stranu v pravo stranou východní č. **východ**, stranu v levo stranou západní č. **západ**, a sice proto, že pozoruju, že v tuto slunce večer zapadá a v oné ráno vychází.

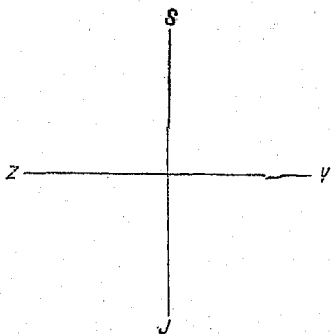
Poledne nazýváme též **jih** (č. stranu jižní) a **půlnoc sever** (č. stranu severní), všechny čtyři hlavní strany nazývám hlavní **světové strany**.

Úloha. Vytkneme 1. na které světové straně od (naší) školy nachází se kostel, 2. na které straně

to které místo (město neb ves) od našeho místa se nachází, 3. vyznačíme rukama z naší učebny, kde je která světová strana.

Úloha. Načrtne dvě křižující se přímky (viz obrázek 1.), které nám naznačují světové strany; v bodu, kde přímky

Výkres 1.

se křižují, myslíme si naše stanoviště (učebnu) a teď naznačíme tečkami, kde od nás asi nacházejí se některé předměty, ku př. kostel, některé jiné budovy. 2. Nakreslíme nový kříž a myslíme si v průsečném bodu obou přímek naše místo (město neb ves) a vyznačíme tečkami, kde asi některá místa našeho okolí se nacházejí.

Obzor. — Ohlížím-li se ze svého stanoviště na zemi na všechny strany až tam, kde země s oblohou nebeskou jakoby se stýkala a končila, přehlednou díl půdy zemské, který nazývám obzor (ob-zor, protože ho obzíráním přehlédnu).

Úloha. 1. Z kterého hledišť mám větší a z kterého menší obzor? 2. Která místa (sídla) mám v obzoru, hledím-li s věže našeho kostela?

Vrch, dolina, rovina. — Jdu-li po povrchu zemském nahoru čili vzhůru, pravím, že jdu do vrchu; jdu-li po zemi dolů, pravím, že jdu v dolinu; jdu-li po povrchu zemském rovně (to jest ani nahoru ani dolů) pravím, že jdu po rovině.

Úloha. 1. Na kterou světovou stranu jde se z našeho místa do vrchu, na kterou v dolinu,

a na kterou po rovině? 2. Odkud kam téká voda?

. Hora, pahorek, kopec. — Vrch vysoký (přes 200 metrů nad své okolí se vypínající) nazývá se hora, vrch nízký (méně než 200 metrů nad okolí se vypínající) nazývá se pahorek; malému pahorku říkáme kopec.

Úloha. Které kopce, pahorky a hory máme v našem okolí?

Pohoří a údolí. — Hora značně delší než široká neb řada hor nazývá se pohoří; dolina značně delší než široká nazývá se údolí.

Hornatina, pahorkatina, rovina. — Krajina, mající hory, nazývá se krajina hornatá čili hornatina; krajina, mající pahorky, nazývá se krajina pahorkatá čili pahorkatina; krajina rovná nazývá se rovina.

Úloha. 1. Jaká jest krajina našeho okolí? 2. Má-li údolí, která? 3. Vidíme-li na obzoru našem pohoří, kde které?

Kudy. — Na zemi cestujeme buď po suchu neb po vodě (na loďce neb na lodi). Cestujeme buď maním (kudykoliv se namane) neb po cestách lidmi udělaných.

Kolikeré. — Cesty jsou pěšina, stezka, vozová cesta, silnice, železnice a pro loď průplav.

Úloha. 1. Jaké vedou z našeho místa cesty, které na které světové strany a do kterých míst? 2. Vytkneme v prostřed tabule bod, značící naše místo, a naznačíme si řečené cesty čarami z něho. 3. Které věci (zboží) dovážejí se do našeho místa, které z něho se vyvážejí a po jakých cestách? 4. Kudy cestujeme z našeho místa do Prahy, kudy do Brna?

Cesty jsou buď přímé neb klikaté a jsou buď rovné neb přes hory a doly jdoucí.

Úloha. Jaké jsou cesty z našeho místa jdoucí?

Kdo. — Kromě mne jest ještě mnoho lidí na zemi, ku př. rodiče, spolužáci.

Úloha. Kolik mám spolužáků? Kolik asi lidí znám?

Obyvatel. — Každý člověk někde na zemi jest neb obývá, a proto nazývá se **obyvatel**.

Úloha. Kolik jest v našem místě obyvatel?

Bydliště. — Část země, na které obývám, nazývám své **bydliště**.

Úloha. Které místo, který okres, která země jest mým bydlištěm?

Co. — Kromě lidí jest na zemi ještě mnoho věcí, ku př. lavice, knihy, domy, zvířata, stromy, kamení, voda, vzduch.

Úloha. Vytkneme ještě některé věci, nacházející se ve škole, doma, pod širým nebem.

Náleziště. — Část země, na které nějaká věc se nalezá, nazývá se **náleziště** té věci; ku př. U městyse Rosic jest náleziště kamenného uhlí.

Úloha. Kde v našem okolí jest náleziště hlíny, vápenného kamene neb j.?

Kolikeré. — Věci jsou dvojí: věci od lidí učiněné; ku př. domy, dílny, mosty, silnice; věci bez přičinění lidí povstalé, ku př. vzduch, rostliny, zvířata, hory, moře, hvězdy.

Přírodniny. — Věci bez přičinění lidí povstalé nazývají se **přírodniny**. Přírodopis dělí přírodniny na tři: živočichy, rostliny a nerosty.

Úloha. Jmenujme některé přírodniny a kam dle přírodopisu náležejí.

Díla lidská. — Věci od lidí učiněné nazývají se **díla lidská**.

Úloha. Jmenujme některá díla lidská a kde se nacházejí.

O lidech.

Veškeří lidé dohromady nazýváme se (hromadně) lidstvo neb člověčenstvo a jest nás přes 1300 milionů. Lidé jsou velmi rozdílní, a proto dělí se lidstvo v mnohé rozdílné skupiny, jako v rodiny, národy, církve, stavy, obce, državy a j.

Rodina. — Moji rodiče, bratří a sestry se mnou jsou jedna rodina. Každá rodina jest velmi malou částí (celého) lidstva.

Úloha. 1. Kolik členů má naše (moje) rodina a jaké společné jméno? 2. Které jiné rodiny znám?

Národ. — Všecky rodiny, které od matky českým (neb moravským neb slovenským) jazykem mluví se naučily, nazývají se dohromady český národ čili Češi a český jazyk čili čeština jejich mateřským jazykem. Jiní národové jsou: Poláci, Rusové, Slovinci, Srbo-Charváci a Bulhaři, kteřížto národové mluví jazyky češtině příbuznými a nazývají se dohromady národy slovanskými. Kromě nich jest ještě mnoho jiných národů. Každý národ slovanský jest jen částí (celého) lidstva.

Hanáci, Horáci, Slováci, Valaši na Moravě nejsou zvláštní národové, nýbrž jen částí národa českého.

Lidé přiučují se kromě svého mateřského jazyka rádi ještě jiným jazykům.

Úloha. 1. Které české rodiny umím jmenovati? Které nečeské rodiny? 2. Které jiné národy umím jmenovati? 3. Kterým jazykům přiučují se někteří u nás?

Církev. — Jsem náboženského vyznání . . . . . jiní lidé jsou jiných vyznání. Všickni lidé jednoho náboženského vyznání dohromady jsou jedna církev. Každá církev jest jen částí (celého) lidstva.

Úloha. 1. Jsou v našem místě lidé a ve škole

žáci rozličných vyznání? kterého kolik? 2. Jmenujme některá náboženská vyznání a církve.

Stav. — Můj otec (matka) živí sebe, mne a ostatní rodinu a to, čím ji živí, nazývá svou živností, také svůj stav. Ku př.: Rolníci živí se, vzdělávající pole (půdu zemskou), jsou stavu rolnického a jejich živností je rolnictví.

Úloha. 1. Jakou živnost mají neb jakého stavu jsou moji rodiče? 2. Jak nazýváme živnost a jak stav havířů, krejčí, obuvníků, kupců? 3. Vytkneme stavy lidí našeho místa (aspoň některé) a kterého stavu jich jest nejvíc. 4. Kterému stavu chci se oddati?

Obec. — Lidé mající některé věci (ku př. statky, práce, pravidla) společné čili sobě obecné, činí dohromady obec. Každý člověk, do (jedné) obce patřící, nazývá se (její) občan, a člověk, který v ní jest a do ní nepatří, nazývá se cizí (její) nebo cizinec.

Úloha. 1. Jak nazývá se naše obec a kolik občanů čítá? 2. Má naše obec statky (obecní) a které? 3. Bydlí v naší obci cizinci?

Správa obce. — Občané ustanoví si starostu a zástupce, kteří obcí vládnou čili obec spravují.

Úloha. Jmenujme starostu a některé zástupce naší obce.

Država. — Všecky obce, které mají jednu společnou nejvyšší vládu, nazývají se dohromady država. Ku př.: Naše obec má s mnohými tisíci obcemi za nejvyššího vladaře císaře pána a činí s nimi državu rakouskou (císařství rakousko-uherské). Čechy, Morava a Slezsko jsou české korunní země a částí rakouské državy.

Dle bydliště. — Lidi v jednom obydlí a v jednom domě se mnou obývající nazývám svými spolubydleteli;

lidi v jednom místě se mnou bydlící nazývám svými krajany;

obyvatele vesnic nazývám vesničany, obyvatele měst měšťany, obyvatele hor horaly.

Úloha. Jak rozeznávají se v našem okolí měšťané od vesničanů?

Místa. — Místo (na zemi), v kterém jsem se narodil, nazývám své rodiště; místo pak, v němž má rodina (stále) obývá, svůj domov; zemi, v níž můj domov jest, nazývám svou vlasť.

Úloha. Které místo jest mým rodištěm, které svým domovem? která země mou vlastí?

Území. — Část země (bydliště) jedné obci patřící nazývám území té obce (také obec), část země (bydliště) jedné državě patřící nazývám území državy a také državou. Dále rozeznáváme též území církve, území národu.

Úloha. 1. S kterými obcemi hraničí naše obec? 2. Nakreslíme (dle katastrální mapy) území naší obce. 3. Které hory, řeky, rybníky, cesty a jiné znamenitosti nacházejí se na území naší obce? 4. Kolik hektarů neb jiter půdy zemské zabírá naše obec?

O přírodninách.

Zeměpis rozeznává hlavně tři přírodnin: vzduch, vodu a souš. Ku př. kráčím-li po hrázi rybníka, šlapu po souši, hledím na vodu a obklopen jsem vzduchem, jež dýchám.

1. **O vzduchu.** — Kde. — Vzduch vznáší se nad povrchem zemským, nad souší i nad vodou, i vniká do všech skulin souše i do vody.

Co ve vzduchu. — Vzduch jest někdy více, někdy méně teplý, čili má rozličnou teplotu. Do vzduchu vystupují páry. Páru, kterou zrakem pozo-

ruju, nazývám mlhu (je-li nízko nad půdou zemskou), neb mračno (je-li vysoko).

Co ze vzduchu. — Z mlhy padá rosa a jino-
vatka, z mračen padá déšť, sníh, kroupy.

Úloha. 1. Kde v našem okolí bývá mlha?
2. Kdy padává sníh? 3. Jaké ještě ve vzduchu po-
zorujeme úkazy?

Vítr. — Proudí-li vzduch, říkáme mu vítr.

Úloha. 1. Od které světové strany věje dnes
vítr? 2. Který vítr (od které strany) věje u nás nej-
častěji? 3. Jak působí silný vítr (čili vichr) v lidí,
zvířata, rostliny a vodu?

2. **O vodstvu.** — Kde. — Vodstvo na zemi
se rozkládá tak, že jeho povrch činí vedle souše po-
vrch zemský.

Kolikeré. — Voda jest buď tekoucí, jako
v potocích a řekách, nebo stojatá, jako v nádržkách,
rybnících, jezerech a v moři.

Povrch vodstva. — Voda má skoro všude
povrch rovný.

Úloha. 1. Které vodstvo nachází se v našem
okolí? 2. Načrtáme některé vodstvo našeho okolí a
jak daleko od našeho místa se nachází.

3. **O souši.** — Souš hlavně jest bydlištěm lidstva.

Vnitřek souše. — Lidé pronikli dosud do
vnitřku souše nejhluběji jen na $\frac{1}{2}$ míle cesty,
a proto dobře nevíme, jaký další vnitřek země jest.

Povrch souše. — Souš má povrch jen ně-
kde rovný, někde má hory a doly.

Úloha. 1. Jmenujme některé živočichy a
rostliny, které hlavně na souši, jiné které hlavně
ve vodě nacházíme. 2. Jmenujme některé užitečné
nerosty, kterých lidé ze souše pracně dobývají.

O dílech lidských.

Lidé přičiňují se, aby přírodnin sobě užitečných dobývali a z nich výrobky dělali.

Úloha. 1. Kterých přírodnin dobývá rolník, kterých havíř? 2. Z kterých přírodnin vyrábějí výrobky truhláři, mlynáři, soukenníci, zedníci, a jaké výrobky?

Dobývání. — 1. Nerostů. — Aby užitečných nerostů dobývali, kopají lidé jámy a doly a vylamují lomy.

Úloha. Které nerosty dobývají se v našem okolí a kde které?

2. Rostlin. — Aby užitečných rostlin dobývali, vzdělávají lidé plodnou půdu zemskou a dělají z ní zahrady, role, louky, lesy a jiné druhy, na nichž rozličné užitečné rostliny pěstují.

Úloha. 1. Jakou plodnou půdu máme v našem okolí? 2. Synové hospodářů udejte, kolik hektarů neb jiter které půdy rodiče mají. 3. Vytkneme některé rostliny na roli, některé na louce atd. rostoucí.

3. Živočichové. — Užitečné živočichy lidé chovají a je hájí.

Úloha. Které užitečné živočichy chovají rolníci, které hájí myslivci?

Výrobky. — Kolikeré. — Výrobky dělají (vyrábějí) lidé zvláště, aby měli co trávit (jíst a pít), čím se odívat, v čem obývat, pracovat a užitečné věci schovat a po čem jezdit a věci převážet.

Úloha. 1. Vytkneme, které výrobky ku každému tomu účelu lidé vyrábějí. 2. Které vyrábějí se u nás a kterých nejvíce?

Stavby. — Největší díla jsou stavby a to budovy a spojovací prostředky.

1. Aby lidé nemusili pod širým nebem bydlet,

pracovati a při tom déšť a zimu a mnohé nepohodlí snášeti, vystavěli pro sebe chalupy, domy, továrny, dílny, paláce, zámky, kostely a pro věci sklepy, kolny, obilnice, chlévy i jiné ještě **budovy**.

2. Aby mohli sebe neb věci z místa na místo pohodlně voziti, vystavěli lidé silnice, železnice, průplavy, lodi a jiné **spojovací prostředky**.

Úloha. 1. Které práce konají lidé ještě pod širým nebem? 2. Jakých druhů budovy máme v našem místě a v okolí? 3. Kolik lidí obývá v našem domě (statku)?

Kolikeré. — Jedna budova sama o sobě stojící nazývá se **samota**, více budov pohromadě místo čili sídlo, buď ves neb město. Města bývají větší a mívají lepší budovy než vsi.

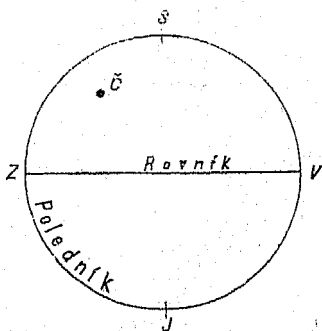
Úloha. Kolik budov (čísel) čítá naše sídlo?

O zeměkouli. *)

Naše místo a okolí se všemi lidmi, přírodninami a díly lidskými jest jen malou částí země moravské č. Moravy (neb Slezska). Morava a Slezsko jsou jen částí celé země. Celá země má podobu velikánské koule, pročež zeměkoule se nazývá.

Globus. — Zeměkouli vyobrazujeme si koulí udělanou, která na svém povrchu i povrch zeměkoule vypo-

Výkres 2.

*) K výkladu tomuto nejlépe hodí se globus.

dobňuje, a které **globus** neb také **zeměkoule** říkáme.

Polokoule. — Pomyslíme-li si celou zemi čili zeměkouli rozpůlenou, nazýváme ty půlky **polokoule**.

Mapa. — Polokoule, jednotlivé zemědílů a též menší části povrchu zemského vyobrazujeme si na listech, které pak **mapy** nazýváme.

Polokoule západní a východní. — Zeměkouli dělíme v polokoule čarou kruhovou, kterou od severu k jihu a odtud opět k severu kolem ní (po jejím povrchu) táhneme; jednu tu polokouli nazýváme **západní**, druhou **východní polokouli**. České země (Čechy, Morava a Slezsko) jsou částkou východní polokoule čili nacházejí se na východní polokouli.

(Místo, kde české země leží, vyznačeno na výkresu č. 2.)

Polokoule severní a jižní. — Rozpůlíme-li zeměkouli kruhovou čarou od západu k východu, rozpůlíme ji na polokouli **severní** a **jižní** (každou z oněch polokouli na dvě půlky). — České země nacházejí se na severní polokouli.

Poledník a rovník. — Kruh, dělicí zeměkouli na polokouli západní a východní, nazýváme **poledník**; kruh, dělicí zeměkouli na polokouli severní a jižní, nazýváme **rovník**.

Točny. — Nejsevernější bod na zeměkouli nazývá se **severní točna**, nejjižnější bod **jižní točna**.

Souš a moře. — Tři čtvrtiny povrchu zeměkoule jsou pokryty mořem a jen čtvrtina jest **souší**.

Zemědílů. — Souš dělíme v 5 zemědílů, kteréž jsou: **Evrópa, Asie, Afrika, Amerika a Australie**.

Úloha. Najdeme na zeměkouli neb na mapě, na kterých polokoulích který ten zemědíl se nachází.

Morava a Slezsko.

Kde se nacházejí.

Na zeměkouli. — Morava a Slezsko nacházejí se na východní a na severní polokouli, skoro u prostřed mezi rovníkem a severní točnou, totiž o málo blíže k severní točně než k rovníku.

Hranice. — S Moravou a Slezskem hraničí:

1. země rakouské: Čechy, Dolní Rakousy, Uhry a Halič.
2. země cizí: Pruské Slezsko.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. na které straně s kterou zemí. 2. s kterými zeměmi hraničí Morava sama a s kterými Slezsko samo, 3. s kterou zemí jest hranice nejdelší a s kterou nejkratší; 4. kolikrát asi je hranice Slezska s cizozemskem delší, než táž Moravy.

Jak velké jsou.

Čtvereční kilometr. — Čtvereční plocha kilometr dlouhá a kilometr široká nazývá se čtvereční kilometr ($\square$ kilometr).

Kolik. — Morava a Slezsko měří:

Morava	22 $\frac{1}{4}$ tisíce (22.230) $\square$ kilom. (404 $\square$ m.),
Slezsko přes	5 „ (5.148) $\square$ „ (93 $\square$ „),
obě země	27 $\frac{1}{3}$ tisíce (27.378) $\square$ kilom. (497 $\square$ m.),
čili skoro	$\frac{1}{2}$ tisíce $\square$ mil.

Úloha. 1. Vypočteme, kolikrát jest Morava větší než Slezsko. 2. Kolik kilometrů zabírá naše obec? 3. Vypočteme, koliký díl naší země naše obec zabírá.

Zeměkoule. — Povrch celé zeměkoule měří 500 milionů $\square$ kilometrů (9 $\frac{1}{4}$ milionů $\square$ mil), a Mo-

rava se Slezskem zabírají tedy skoro jen 20tisíci část celé zeměkoule, čili povrch zeměkoule dal by skoro na 20 tisíc dílů tak velkých jako jest Morava se Slezskem se rozdělití.

Rakousko. — Morava se Slezskem jest 22tý díl císařství rakousko-uherského.

Jaký tvar mají.

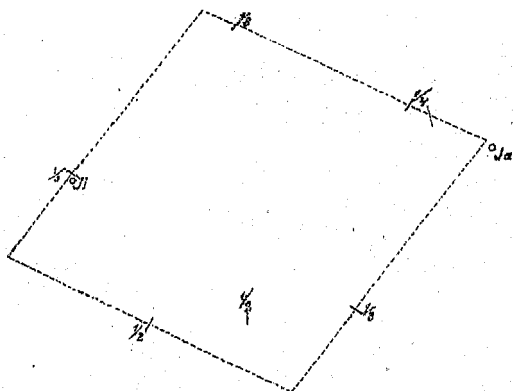
Tvar do délky a šířky. — Slezsko skládá se z dvou území:

západní území jest podlouhé, trojúhelníku podobné;

východní území není podlouhlé a jest čtyřúhelníku podobné.

Morava podobá se poněkud čtyřúhelníku.

Výkres 3.

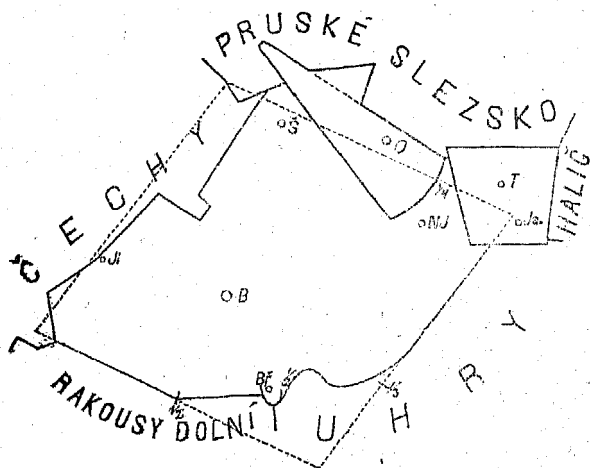
Od čtyřúhelníku odkrojily částky: Čechy, Slezsko a Dolní Rakousy.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. v kterém směru

je západní území Slezska nejdelší, 2. ku kterým světovým stranám směřují 4 úhly Moravy, ku kterým 4 úhly východního území Slezska. 3. Na črtne me hranice obou zemí hrubými črtami dle výkresů 3. a 4.

Západní území Slezska nazývá se též **západní Slezsko** a též dle největšího města svého **opavské Slezsko** (též **Opavsko**); východní území Slezska nazývá se též **východní Slezsko** neb dle největšího svého města **těšínské Slezsko** (**Těšínsko**).

Výkres 4.

Tvar do výšky. — 1. Morava a Slezsko jsou částí souše, a souš všude tam, kde moře se dotýká, povrchem nad moře (výše) vyniká (kdyby pod povrch mořský se snížila, rozlilo by se toto na ni, že stal by se povrch její dnem mořským). Povrch souše vůbec jest vyšší, než povrch moře, a též povrch Moravy a Slezska jest vyšší, než moře. Nejvyšší místo

nad hladinou mořskou je na hoře **Pradědu**, $14\frac{3}{4}$ sta m. vysoké, na hranici Moravy a Slezska, nejnižší je v nejnižnějším cípu Moravy, $1\frac{1}{2}$ sta m.

Úloha. 1. Jak velký je rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším místem? 2. Jak vysoko je naše místo (neb některé sousední město) nad mořem?

2. Roviny. — Slezsko rovin větších nemá. Na Moravě jsou roviny: **horní úval řeky Moravy** a **dolní úval řeky Moravy**; oba podél řeky Moravy, odděleny od sebe horami **Chříby** u (města) **Napajedel**. Kromě těchto má Morava ještě několik rovin menších.

Úloha. Vytkneme z mapy, který úval je severnější, který blíže západního Slezska, který nám blíže.

3. Hory. — Hory rozeznáváme na Moravě a v Slezsku hlavně trojí: **Sudety**, **Karpaty** a **českomoravskou vysočinu**. **Sudety** táhnou se podél hranic mezi Moravou a západním Slezskem, nazývají se tu také **Jeseník**; nejvyšší jich hora jest **Praděd** $14\frac{3}{4}$ sta m. **Sudety** šíří se od hranice moravsko-slezské do Moravy až k hornímu úvalu, pak do celého záp. Slezska.

Hory Karpaty táhnou se podél hranic uherských a šíří se do Moravy až k dolnímu i hornímu úvalu a za úvalem ještě, kdež nazývají se **Chříby**, pak do celého východního Slezska. Nejvyšší jich hora jest **Lysá hora** $13\frac{1}{4}$ set m. ve východním Slezsku.

Vysočina českomoravská nachází se na západu od řeky Moravy a Chříb, jest větším dílem pahorkatá, má jen málo hor; nejvyšší její hora nachází se v nejzápadnějším cípu Moravy, jmenuje se **Javořice** ($8\frac{1}{3}$ set m. vys.).

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. ku kterým těm horám která cizí země přiléhá; 2. mezi kterými vysočinami (neb horami) nacházejí se oba úvaly mo-

ravské; 3. některé řeky z hor těch vytékající; 4. která ta hora je našemu místu nejbliž, která nejdál; 5. kam hlavně má svah země moravská.

4. Jeskyně. Nedaleko města **Blanska** je velká propast **Macecha** ($1\frac{1}{2}$ sta m. hluboká), na jejímž dně potok teče a k němuž jen s hůry po provaze dostati se lze.

Nedaleko **Adamova** jest velká jeskyně **Býčí Skála** ($1\frac{1}{2}$ sta m. dlouhá) s mnohými postranními chodbami.

Kromě těchto má Morava více menších jeskyň, hlavně v krajině mezi řečenými dvěma místy, kterouž proto mnoho cestujících navštěvuje.

Úloha. Z mapy. 1. v které vysočině nacházejí se ty jeskyně, 2. u které řeky ta dvě místa, 3. na které strany od sebe, na které od nás?

5. Celkem mají Morava a Slezsko půdu jen málo rovinnatou, nýbrž nerovnou (hornatou a pahorkatou) hornatou hlavně na hranicích.

Úloha. Z mapy: 1. Na kterou stranu od našeho místa nacházejí se které hory (vysočiny)? 2. Která vysočina zabírá nejmenší a které dvě skoro stejné díly obou zemí? 3. Která vysočina do Slezska se neprotírá? 4. Která rovina a které pohoří jest nám nejbliž?

Jaké vodstvo mají.

Moře. — Moře ani Moravy ani Slezska se nedotýká čili země tyto neleží při moři a nejsou tedy země přímořské, nýbrž ležíce mezi jinými zeměmi u vnitř, jsou země vnitrozemské.

Slezsku nejbliž jest moře **baltické**, Moravě **adriatské** a pak **baltické**, ale i to každé jest ještě více než 50 mil vzdáleno.

Úloha. Vyměříme miloměrem na mapě Rakouska, jak daleko je z našeho místa přímo k moři

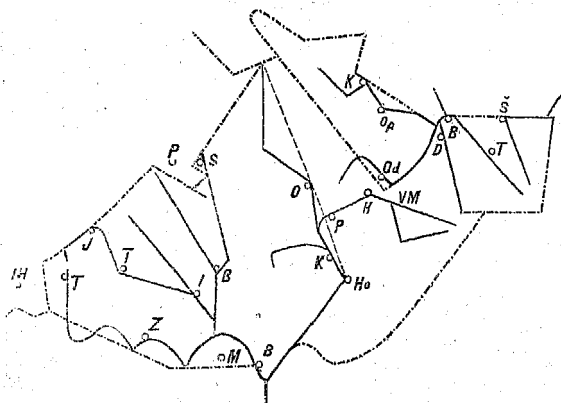
adriatskému a vytkneme z ní, kterými zeměmi rakouskými ta přímá cesta jde.

Jezera. — Jezér ani Morava ani Slezsko nemá.

Rybníky. — Morava má rybníků dosti, Slezsko velmi málo.

Úloha. Kolik rybníků má naše obec, kolik hektarů půdy pokrývají, který je největší?

(Výkres 5.)

Řeky. — **Odra.** — Odra vzniká v Oderském pohorí, kteréž jest částí Sudet, vytéká za městem Bohumínem do Pruského Slezska (a vlévá se u města Štětína do moře baltického).

Visla. — Visla vzniká v Karpatech a vytéká, činí hranici mezi Haličí a Pruským Slezskem (a vlévá se do moře baltického u města Gdanska).

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. V kterých zemích vznikají ty řeky, kterými zeměmi a kterými směry

tekou? 2. Které vysočiny odděluje řeka Odra? 3. Která jest našemu místu blíže? 4. Kam hlavně svah má Slezsko?

Břehy. — Plujeme-li neb hledíme-li po řece, máme na pravé straně **břeh pravý** a na levé **břeh levý**.

Úloha. 1. Na které straně máme břeh pravý, hledíme-li proti řece? 2. Vytkneme z mapy, na kterých březích řek Odry a Visly některá města leží.

Řeky poboční. — Odra tekouc přijímá do sebe po obou stranách čili bocích jiné řeky, které proto nazýváme **řekami pobočními** řeky Odry.

Úloha. Vytkneme z mapy, které tři pobočné řeky do Odry vtékají a která na kterém boku či břehu.

Opava. — Opava jest největší poboční řeka Odry v Slezsku a přijímá dvě poboční řeky: **Opavici** a **Moravici**.

Úloha. Vytkneme z mapy některá u řek těch ležící města a na kterém břehu každé leží.

Řeka hlavní. — Řeka, do které poboční řeky vtékají, ale která sama do jiné řeky nevtéká, nýbrž až do moře teče, nazývá se **řeka hlavní**. Ku př. Odra a Visla jsou řeky hlavní.

Řeka Morava. — Největší řeka na Moravě a v Slezsku jest však **Morava**. Morava vzniká v severním cípu země Moravy na hoře **Sněžníku** (kterýž jest částí Sudet) a vytéká v nejjižnějším cípu Moravy dále na jih, kdež činí hranice mezi Uhrami a Dolními Rakousy. Morava není řekou hlavní, nýbrž poboční řekou řeky Dunaje.

Úloha. 1. Běžíce po mapě od pramene řeky Moravy až k výtoku ze země Moravy, vytkneme, které poboční řeky vnímá a které na které straně. 2. V kterém směru teče (hlavně) od pramene k N a p a jedlům a v kterém odtud k výtoku ze země? 3. Najdeme na mapě některá města u řeky Moravy ležící

a vytkneme, na kterém jejím břehu, a které nám nejbliž.

Dyje. — Dyje vzniká ze dvou pramenů, z nichž jeden je v západním cípu země Moravy nedaleko města **Telče**, teče k městu **Znojmu**, dále k městu **Břeclavi** a jižně od něho vtéká do řeky Moravy. Dyje vnímá více řek, mezi nimiž největší jsou **Svratka** (u níž leží město Brno) a **Jihlavka**, které před svým ústím se spojují.

Úloha. 1. V kterém hlavně směru teče každá ta řeka? 2. Vytkneme některá města u řek těch ležící a na kterém břehu které. 3. Která větší řeka vtéká do Svratky a která do Jihlavky? 4. Učiňme hrubý náčrt Dyje s pobočními řekami dle výkresu 5. 5. Která ta řeka je nám nejbliž?

Bečva. — Řeka Bečva vzniká ze dvou pramenů ve východním cípu země Moravy a vtéká naproti městu **Tovačovu** do Moravy.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. v kterých horách vznikají, 2. u kterého města spojují se oba prameny, 3. kterým směrem hlavně Bečva teče.

Přítoky. — Potoky do (některé) řeky vtékající nazývají se jejími **přítoky**.

Úloha. Kterých řek přítoky jsou některé potoky našeho okolí?

Poříčí. — Část země (čili území) mezi všemi přítoky a pobočními řekami některé řeky ležící nazýváme **poříčím** té řeky.

Úloha. 1. Na (čili v) kterém poříčí leží naše místo? 2. Vytkneme z mapy, která z řek: Opava, Ostravice a Bečva má největší a která nejmenší poříčí.

Podunají. — Poříčí řeky Bečvy nazývá se též **Pobečví** a jest částí poříčí řeky Moravy, poříčí řeky Moravy jest částí poříčí řeky Dunaje, které nazývá se též **Podunají**.

Moravské řeky. — Hledáme-li řeky, které

z jiných zemí do Moravy přitékají, nalezneme jich jen málo a nepatrné a proto pravíme: skoro všechny moravské řeky v Moravě vznikají. Hledáme-li dále na Moravě řeky, které do řeky Moravy nevtékají, nalezneme jen Odru s některými přítoky a Vlára.

Úloha. Vytkneme, do které země a řeky Vlára teče.

Slezské řeky. — Kromě Odry všechny slezské řeky v Slezsku vznikají, a všechny buď do Odry nebo do Visly vtékají.

Úloha. Vytkneme některé slezské řeky, které teprv v Pruském Slezsku do Odry vtékají.

Užitek řek. — Řeky jsou lidem na mnoze užitečné: zavlažují plodnou půdu, živí ryby, ženou mlýny a jiné dílny, nosí dříví a některé nosí i lodi. Z řek slezských lodi žádná nenesí, z moravských jen Morava od města Hodonína.

Úloha. Je-li našemu místu na blízkou řeka, co a mnoho-li ročně nosí?

Celkem mají Morava i Slezsko z vodstva hlavně jen řeky, těch však hojnost.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, s kterých hor do- stává Morava, s kterých Odra a s kterých Visla své vody. 2. Která strana země moravské jest po říčím řeky Dyje.

Jaký vzduch mají.

Hlavní vlastnosti vzduchu jsou teplota, roční počasí, vláhy, větry a bouřky a do- hromady nazýváme je **podnebí** (čili klíma).

Teplota. — Na zeměkouli není všude stejně teplo čili zeměkoule nemá všude stejnou teplotu, nýbrž vládnu tato pravidla: 1. čím blíže k rovníku krajina se nachází, tím má teplotu větší, a čím dál od rovníku (čili čím blíže k točnám), tím má teplotu menší, proto do Slezska a Moravy: se-

verní vítr přináší vzduch studenější, jižní vítr přináší vzduch teplejší. Ku př. V jižní Moravě jest podnebí teplejší, než v severní.

Úloha. Co říkají u nás o větru severním a co o jižním?

2. Čím výše nad mořem nějaká krajina se nachází, tím (řidší vzduch a) menší teplotu má, a čím níže nad mořem krajina se nachází, tím (hustší vzduch a) větší teplotu má. Ku př. V úvalech moravských jest podnebí mnohem teplejší, než na všech vysočinách.

Kde. — V Slezsku i na Moravě jest v rozličných krajinách rozličné podnebí; nejteplejší v jižní části Moravy, která jest právě nejniže (nad mořem) položena, nejstudenějších na hřbetech Jeseníku.

Celkem jest v Slezsku značně chladněji, než na Moravě.

Úloha. Které hory brání severním (chladným) větrům do Moravy?

Roční počasí. — Na Moravě i v Slezsku rozeznáváme čtvero ročních počasí (v krajinách u rovniku jest celý rok velmi teplo).

Úloha. Jak počasí ta se jmenují, v kterých měsících která připadají a jak od sebe seliší?

Vláha. — Vláhý mají obě země dost, ale ne všude stejně. V lesnatých krajinách, zvláště v horách častěji prší, než v bezlesých. V okolí Brna napadá do roka vody asi 50 ctm. vysoko.

Větry. — Na Moravě a v Slezsku vane nejčastěji vítr severozápadní (pak západní).

Úloha. 1. Jaký máme vítr dnes. 2. Budeme si po 8 dní zapisovat, jaký každý den vítr bude.

Bouřky. — Bouřek bývá v obou zemích ročně více než 20, v některých místech značně více.

Úloha. Kolik bouřek bývá za rok u nás?

Jaké přírodniny mají.

Nerosty. Ani Morava ani Slezsko neobsahují všech druhů nerostů, které na celé zeměkouli se nacházejí, nýbrž jen třetinu jich. Tak nenalezají se tu nerosty: sůl, drahokamy, drahé kovy, petrolej. Avšak mnohá země obsahuje jich méně, a proto pravíme: Morava a Slezsko mají nerostných přírodnin značně. A mezi těmi jest několik velmi užitečných, jako: železo, kamenné a hnědé uhlí, rašelina a tuha (tato jen na Moravě).

Úloha. 1. Z čeho povstaly tyto tři poslední?
2. Kterých nerostů dobývají v našem okolí?

Rostliny. V Slezsku a na Moravě nerostou všechny druhy rostlin, nýbrž jen menší jich počet, ku př. nerostou v nich palny, rýže, říky, citrony, káva, mandle, oliva a j. Vůbec nerostou v Čechách rostliny, potřebující po celý rok velmi teplého podnebí, jaké je v krajinách rovníkových, pak rostliny mořské; vůbec rostliny, jimž podnebí neb půda našich zemí není vhod.

Přece však daří se na Moravě a v Slezsku velmi mnoho rostlin a některé velmi užitečné, ovšem ne v každé krajině všechny, jako: obilí skoro ve všech krajinách, vyjma nejvyšší hory, víno v jižní Moravě, len na návrších a j.

Nejúrodnější rostlinami krajiny jsou nižší krajiny, nejméně úrodné jsou výšiny hor.

Úloha. 1. Některé rostliny našeho okolí vytkneme; 2. rostliny, jichž plodův u nás užíváme, ale jež odjinud se dovážejí.

Živočišstvo. Všecky druhy živočišstva v Slezsku a na Moravě se nenacházejí, jako: velké šelmy a velcí jedovatí hadi, živočichové mořští a jiní scházejí.

Přece mají obě země mnoho a zvláště velký

počet živočichův užitečných, jako: koně, skot, brav, drůbež domácí, zvěř honební, ryby, včely a j.

- Úloha. 1. Jmenujme více živočichův, u nás žijících.
2. Jmenujme některá zvířata, jež v naší zemi nežijí.

Jaké obyvatelstvo mají.

Kolik. — Morava má více než 2 milióny obyvatel, Slezsko „ „ $\frac{1}{2}$ „ obyvatel; Morava i Slezsko mají více než $2\frac{1}{2}$ miliónu obyvatel.

Úloha. Vypočteme: 1. kolikrát má Morava více než Slezsko. 2. Koliký díl lidstva žije v naší zemi. 3. Kolikrát víc má naše země obyvatel, než naše místo.

Jak lidí přibývá. — Lidé pořád umírají, ale pořád jiní na svět přicházejí. Ročně na Moravě víc než 60 tisíc, v Slezsku víc než 15 tisíc lidí pomře, ale ročně více ještě jich se narodí, takže každoročně obyvatel přibývá.

Úloha. Kolik loni lidí umřelo v našem místě, kolik jich se narodilo?

Bydliště. — Sídla. —

Morava má sídel skoro $3\frac{1}{2}$ tisíce,
Slezsko „ „ „ 7 set;

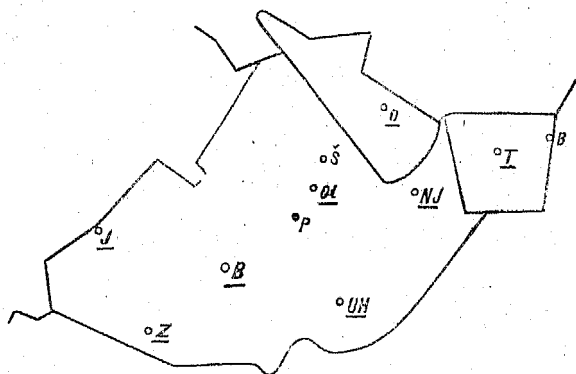
Morava i Slezsko mají sídel více než 4 tisíce, a z nich jest nad 3 sta měst a městysů.

Úloha. Vypočteme (dělením), kolik obyvatel připadá na 1 místo průměrně.

Města, mající nad 10 tisíc obyvatel, jsou: Brno (více než 70 tisíc), Jihlava (20 tisíc), Opava (17 tisíc), Prostějov, Olomouc, Šternberk, Bílsko, Znojmo.

Úloha. 1. Které z těch měst je našemu místu nejbliž, které nejdál? 2. Vyměříme míloměrem, jak daleko. 3. Vyznačíme města jmenovaná do výkresu obou zemí.

(Výkres 6.)

Královská města. — Některá města mají ze starší doby čestný název královská města, jako: **Jihlava**, **Znojmo**, **Uherské Hradiště**.

Zámky. — Zvláště pěkné zámky jsou na Moravě: v **Lednici** (knížete Lichtenštejna), v **Kroměříži** (Olomouckého arcibiskupa), v **Slavkově** (knížete Kounice), na **Vranově** (hraběte Mníška); v Slezsku: u **Javorníka** (biskupa Vratislavského).

Hrady. — V starších dobách měly obě země mnoho hradů, jichž pěkné sříceniny dosud na mnohých místech, zvláště na skalnatých vrších, se nacházejí, jako: **Blansko**, **Kunštát**, **Pernštejn** (na s. od Brna), **Bytov** (na sz. od Vranova), nejlépe zachovaný; **Cimburk** (na z. od Uh. Hradiště); na sříceninách staroslovanského **Velehradu** vystavěno město Uh. Hradiště.

2. Okresy. — Z obcí skládají se okresy. Morava rozdělena jest v 76, Slezsko v 22 okresů.

Úloha. 1. V kterém okresu je naše místo, kolik má okres náš obyvatel, kolik měří □ kilo-

métrů neb □ mil, kolikým jest dílem naší země?
2. Vykreslíme okres a udáme, s kterými hraničí.

3. Okresní hejtmanství záleží buď z jednoho neb více okresů (tak jako v Čechách), a jest jich na Moravě 30, v Slezsku 7.

Úloha. Ku kterému okr. hejtmanství náleží náš okres a které jiné k němu náležejí?

4. Kraje. — Z více okresů skládá se kraj (pro soudní správu). Celá Morava dělí se v 6, Slezsko ve 2 kraje.

Krajská města jsou v Slezsku: **Opava, Těšín**; na Moravě: **Brno, Olomouc, Nový Jičín, Uherské Hradiště, Znojmo, Jihlava**. (Na výkresu 6. jsou podčrtnuty.)

Úloha. 1. Které jest nám nejbliž, které nejdál? 2. U které řeky které leží a na kterém jejím břehu? 3. Která z nich mají více než 10 tisíc obyvatel? 4. Vytkneme je do výkresu Moravy a Slezska. 5. Z kolika okresů skládá se náš kraj? 6. Vykreslíme náš kraj a udáme, s kterými hraničí.

Pohlaví. — Na Moravě a v Slezsku jest lidí ženského pohlaví víc než mužského.

Národnost. — Lidé na Moravě jsou **Češi a Němci**, v Slezsku **Češi, Němci a Poláci**.

Kolik. Na Moravě jest jen $\frac{1}{4}$ obyvatel německá, $\frac{3}{4}$ jsou Češi; v Slezsku jest $\frac{1}{2}$ obyvatelů německá, méně než $\frac{1}{4}$ jsou Češi, víc než $\frac{1}{4}$ Poláci.

Židů je na Moravě a v Slezsku $\frac{1}{2}$ co v Čechách (50 tisíc) a hlásí se většinou k národnosti německé.

Kde. — Němci obývají na Moravě: hlavně v sev. cípu od **Svitavy k Novému Jičínu**, podél hranice Dolnorakouské a u **Jihlavy**, v Slezsku: hlavně v **Opavském Slezsku**.

Úloha. Jsou-li v našem místě Němci neb židé, kolik kterých, a koliký díl obyvatelstva kteří?

Vyznání náboženské. — Obyvatelé Moravy i

Slezska jsou čtvera vyznání: katolíci, evangelíci augsburští, evangelíci helvetští a israelité.

Nejvíce je katolíků, nejméně židů (50 tisíc); evangelíků jest 130 tisíc (větší jich polovice v Slezsku).

Úloha. Kolik kterých je v našem místě, kolik v našem okrese?

Diecézy. — Morava rozdělena je pro katolíky ve 2 diecézy, olomúckou a brněnskou. Slezsko náleží dílem k olomúcké dílem k vratislavské diecési (v Pruském Slezsku).

Stavy. — Obyvatelstvo obou zemí dělí se hlavně v tyto tři stavy:

1. **Stav živnostenský**, č. živnostníci jsou lidé, kteří hlavně o výživu tělesnou nejen svou, nýbrž i jiných pečují, ku př. rolníci, mlynáři, tkalci obuvníci, kupci, vozkové a j.;

2. **stav vojenský**, č. vojáci, jsou lidé, kteří o ochranu všeho obyvatelstva pečují;

3. **stav vzdělanců** č. vzdělanci, kteří hlavně o vzdělání duševní a pořádek pečují, jako duchovní, učitelové, úředníci.

Úloha. 1. Máme-li v našem místě vojsko, jaké a kolik mužů? 2. Kolik lidí z našeho místa je u vojska. 3. Kolik duchovních, učitelů neb úředníkův je v našem místě?

V Slezsku i na Moravě jest z obyvatelstva nejvíce živnostníků, pak vojákův a vzdělancův; mezi živnostníky je nejvíce rolníků.

Živnostníci. — Živnostníky rozeznáváme hlavně trojí: dobytatele plodin, průmyslníky a obchodníky.

1. **Dobyvatelé plodin** dobývají plodin nerostných, jako horníci; pěstují užitečné rostliny jako rolníci, zahradníci, lesníci; chovají užitečné živočichy, jako rolníci, pasáci, rybáři, včelaři a jiní.

Úloha. 1. Kterých je v našem místě nejvíce?
2. Kolik kterých? 3. Kterých dobývají plodin?

2. **Průmyslníci** dělají z přírodních plodin užitečné výrobky, ku př.: mlynáři, pekaři, zedníci, tesaři, soukenníci, krejčí aj. Živnost průmyslníků nazýváme průmyslem, i rozeznáváme průmysl dvojitý: malý průmysl čili řemeslo a velký průmysl čili továrnictví.

Úloha. 1. Kteří které výrobky robí a z čeho?
2. Která řemesla provozují se v našem místě? (aspoň některá). 3. Kolik je kterých řemeslníků? 4. Které továrny máme v našem místě (aspoň některé) a kolik, neb v okolí?

3. **Obchodníci** kupují a prodávají, svážejí a rozvážejí zboží, přírodniny i výrobky. Ku př.: obchodníci v obilí, v koních, kupec loketního a smíšeného zboží, kramáři.

Úloha. Kolik obchodníků je v našem místě?

Jakou správu mají.

Správa obecní. — Občané každé obce volí si ze sebe **obecní zastupitelstvo**, které ze sebe volí jednoho **starostu** a několik **radních**, kteří činí obecní úřad a obec spravují.

Úloha. 1. Kolik zastupitelů má naše obec v zastupitelstvu, kolik radních a kdo je starostou obce?
2. Vytkneme některé věci, jež mají na starosti.

Správa okresní. — Každý okres spravují od vlády ustanovené úřady:

C. k. okresní hejtmanství, jež spravuje jeden neb více okresů, které pak dohromady okresním hejtmanstvím se nazývají.

C. k. okresní soud, jež vláda ustanovuje a jenž rozepře občanů v okrese soudí.

C. k. berní úřad, jež vláda ustanovuje, jenž daně od občanstva vybírá.

Město Brno má samostatné obecní zřízení a úřad, který totiž okresním úřadům podřízen není; taktéž města Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uher-
ské Hradiště, Šternberk a Opava.

Úloha. V kterém městě sídlí naše c. k. okresní hejtmanství, v kterém náš c. k. okresní soud a c. k. okresní úřad?

Správa zemská. — Občanstvo všech okresů volí si zástupce zemské, kterým se říká poslanci. Z těchto skládá se zemský sněm, jemuž císař pán ustanovuje předsedu, který má název zemský hejtman. Zemský sněm zvolí ze sebe zemský výbor, jehož předsedou jest zemský hejtman. Sněm moravský skládá se z 100 poslanců, slezský z 31 poslanců.

Kromě zvoleného zemského výboru jsou c. k. nejvyšší zemské úřady, kteréž od císaře pána ustanoveny jsou.

C. k. místodržitelství moravské (v Brně), jemuž podřízena jsou všechna moravská okresní hejtmanství a města se samostatným obecním zřízením.

C. k. zemská vláda slezská (v Opavě), již podřízena jsou okresní hejtmanství slezská a úřad města Opavy.

C. k. vrchní zemský soud, jemuž podřízeny jsou: dva zemské soudy (1 v Brně a 1 v Opavě), 6 krajských soudů a všechny okresní soudy.

Dvě c. k. finanční zemské místodržitelství (1 v Brně a 1 v Opavě), jimž podřízeny jsou okresní finanční ředitelství (kteréž sídlí v krajských městech) a všechny berní a celní úřady.

Úloha. Ku kterému krajskému soudu a kterému finančnímu ředitelství patří náš okres?

Správa vojenská. — Nejvyšší vojenský úřad jest zemské generální velitelství (komando) v Brně,

jemuž podřízen je zemský vojenský soud a komando pevnosti Olomouce.

Správa církevní. — Katolíků. V katolické církvi má každá farní osada **farní úřad**, který spravuje farář; všechny farní osady jednoho vikariátského okresu mají jeden **děkanský úřad**, jež spravuje některý farář jakožto děkan; celá diecésa má jednu **konsistoř**, která záleží z kanovníků (6 neb 12), a které všechny děkanské a farní úřadové podřízení jsou. Představeným konsistoře a celé diecésy jest **biskup**.

Úloha. 1. Který je našeho místa farní úřad, který děkanský a která konsistoř? 2. Jak daleko jsou jich sídla od našeho místa?

Biskupové. — Diecésa olomúcká má arcibiskupa (jenž sídlí v **Olomúci**), brněnská má biskupa (v **Brně**), jenž jest olomúckému arcibiskupu podřízen, vřatislavská (diecésa) má biskupa (ve **Vřatislavi**, kteráž jest hlavním městem pruského Slezska).

Evangelíků. — Evangelíci mají 2 superintendenty na Moravě (1 augsburští, 1 helvetští), kterým jsou evangeličtí úřadové moravští i slezští podřízení.

Náslova znak. — Morava má náslov **markhrabství** a za znak orla stříbrně kostkovaného s rozepjatýma křídly v modrém poli. Slezsko má náslov **vévodství** a za znak orla se stříbrným křížkem na prsou v zlatém poli.

Jaké vzdělávací a dobročinné ústavy mají.

Školy. — Školy jsou hlavně trojí: obecné školy, střední školy a vysoké školy.

1. **Školy obecné.** — Obecné č. národní školy jsou ty, do nichž mládež od 6—14 let chodí.

Úloha. 1. Kolik tříd má naše obecná škola,

kolik žáků, kolik příškolených míst? 2. Je-li více příškolených míst, naznačíme body, kde které a vytkneme, jak daleko od školy. 3. Které jsou sousední školy a kolikatřídní? 4. Kolik obecných škol má náš okres a v kterých místech?

Kolik. — Morava má obecných škol nad 18 set, Slezsko $4\frac{1}{2}$ sta.

2. **Školy střední.** — Střední školy jsou ty, od nichž z národních škol postupuje mládež, která dále vzdělati se chce.

Kolikeré. — Střední školy jsou gymnasia, reálky a reálná gymnasia, které připravují mládež pro vysoké školy. Kromě těchto obecně vzdělávacích jsou střední školy odborné: učitelské ústavy, které učitele vzdělávají, školy lesnické, které žáky své pouze lesnictví vyučují, pak hornické, hospodářské, průmyslové, obchodní.

Úloha. 1. Jsou-li v našem místě střední školy, které, kolik? 2. Které a jaké střední školy jsou našemu místu nejbliž a kolikatřídní jsou? 3. Vykreslíme hranice našeho kraje a vyznačíme města, mající střední školy.

Kolik. — Morava má obecně vzdělávacích středních škol 25, Slezsko 8, mezi nimi je nejméně reálek. Učitelských ústavů je na Moravě 5 (3 německé, 2 české), 4 v Brně, 1 v Olomouci, v Slezsku 4 (německé).

3. **Školy vysoké.** — Vysoké školy jsou ty, do nichž ze středních škol postupují ti, kteří nejvyššího učení dojíti chtějí.

Které. — Na Moravě vysoké školy jsou: 1 technika (německá) v Brně; 2 theologické ústavy v biskupských sídlech.

Úloha. 1. V kterých městech jsou theolo-

gické ústavy? 2. Študuje někdo z našeho místa na školách vysokých, neb na středních?

Jiné ústavy vzdělávací. — Kromě škol jsou ještě jiné ústavy vzdělávací, jako: zemská musea (1 v Brně a 1 v Opavě), veřejné knihovny, spolky pro hudbu, zpěv a j.

Úloha. Daroval-li někdo z našeho místa něco do musea? 2. Je-li v našem místě zpěvácký neb jiný vzdělávací spolek?

Ústavy dobročinné. — Pro nevidomé (slepé) a hluchoněmé jsou zvláštní ústavy, v nichž se též učí (2 v Brně). Pro nemocné jsou zvláštní nemocnice, pro staré jsou špitály, pro malé děti (od 3—6 let) opatrovny a školy mateřské.

Úloha. 1. Kde jsou v našem okresu nemocnice, kde opatrovny a mateřské školy, kde špitály? 2. Je-li z našeho místa někdo v ústavu pro nevidomé neb v ústavu pro hluchoněmé?

Jaké dobývání přirodčin jest.

1. **Nerostných přirodčin.** — Morava a Slezsko dávají mnoho uhlí a železa, drahokamů nemají. Slezsko dává ještě výbornou břidlici a něco zlata a stříbra, ale těchto velmi málo; Morava dává ještě mnoho tuhy, dráhých kovů nemá.

Kolik. — Železa těží se v obou zemích ročně 36 milionů kilogramů ($\frac{1}{6}$ toho v Slezsku); uhlí těží se v obou zemích skoro 1000 milionů kilogramů (v Slezsku skoro $\frac{1}{2}$ toho) a to je nejvíc kamenné. Tuhy těží Morava $2\frac{3}{4}$ milionu centů.

Kde. — Železo dobývá se u Blanska a Adamova, v Buchberku u Frivaldavy, a j.; uhlí u Rosic (na z. od Brna), u Hodonína a Kyjova, u Polské Ostravy a j.; tuha u Starého Města na severu, u Vranova (na

z. od Znojma) na jihu Moravy a j.; břidlice a sádra v okolí m. Opavy a j.

Lázeňská místa. — Lázeňská místa jsou na Moravě: Rožnov, Luhačovice (na v. od Uh. Hradiště), Teplice (u Hranic); v Slezsku Gräfenberg (u Frivaldavy), kde mezi četnými pomníky vyniká český Karlsbrunn (u Praděda) a Johannisbrunn.

Úloha. Kterých užitečných nerostů dobývají v našem okolí?

Rostlinných přírodnin. — Pro rostlinné plodiny rozdělili lidé půdu zemskou na Moravě na role, lesy, louky, pasiviny, zahrady a vívice; v Slezsku též tak, jen že není tu vinic.

Úloha. 1. Které ty druhy půdy máme v našem okolí, kterých víc a kterých méně? 2. Kolik hektarů neb jiter každé má naše obec? 3. Které užitečné rostliny pěstují se na rolích, které v lesích, které atd.

Kolik. — Na Moravě jest plodné půdy mnoho, neb jen $\frac{1}{30}$ půdy jest neplodná, $\frac{29}{30}$ plodných; v Slezsku jest plodné půdy ještě více, ale půda moravská jest celkem úrodnější.

Nejvíce jest rolí, na Moravě nad $\frac{1}{2}$ a v Slezsku o málo více než polovic veškeré půdy, pak jest nejvíce lesů, které dávají ročně $\frac{5}{4}$ milionu sáhů dříví na Moravě ($\frac{1}{3}$ milionu sáhů v Slezsku).

Úloha. Které lesy jsou v našem okolí?

Kde. — Nejúrodnější krajina jest Haná (u řeky Hany); vinice a zahrady nejlepší jsou na pahorcích podél Dyje od Znojma k ústí.

Úloha. 1. Vytkneme, která místa leží u těchto řek. 2. Které je nám nejbližší?

Statky. — Půdu čili pozemky rozdělili si lidé na statky, i rozeznávají statky menší a velko-statky.

Úloha. 1. Kolik statků má naše obec? 2. Který velkostatek je nám nejbliž a kolik měří?

Živočišných plodin. — Nejužitečnější živočichové jsou: koně, dobytek, domácí drůbež, ryby, včely a některá plachá zvíř.

Úloha. Jmenujme některé jich druhy a vytkněme, kterých nejvíc u nás se chová.

Kolik. — Na Moravě a v Slezsku chová se mnoho dobytka, nejvíc hovězího, pak skopového, pak koní.

Kde. — Nejlepší dobytek hovězí jest v Kravařsku (krajina u Nového Jičína); nejpěknější koně jsou na Haně.

Jaký průmysl mají.

Z nerostných přírodnin. — Průmysl z nerostů látku beroucí nejznamenitější na Moravě i v Slezsku jest železnický, jenž železné stroje a jiné výrobky shotovuje; pak průmysl shotovující hlíněné výrobky.

Kde. — Železné hutě a továrny na železné výrobky jsou obyčejně na blízkou železných dolů, nejznamenitější v Blansku, v Ustroni (v Těšínsku), a j.; továrny na hlíněné výrobky nejznamenitější jsou ve Vranově a Kravsku u Znojma.

Úloha. 1. Které věci vyrábějí se ze železa, které z jiných kovů? 2. Které vyrábějí se v našem místě neb v okolí? 3. Z kterých dílen dovážejí se do našeho místa některé železné výrobky?

Z přírodnin rostlinných. — Zvláště mnoho z přírodnin rostlinných vyrábí se výrobků lněných a bavlněných, pak piva, líhu a cukru.

Kde. — Látek bavlněných a lněných vyrábí se nejvíc v horách Sudetských (v Bruntálu a j.) na hranicích českých (u Svitavy, Moravské Třebové, a j.) pak v Prostějově, ve Frýdku, Výškově a j.

Úloha. 1. Které výrobky z rostlinných plodin vyrábějí se v našem místě a okolí, 2. kterých nejvíc? 3. Odkud k nám jiné se dovážejí?

Z přírodnin živočišných. — Zvláště mnoho z přírodnin živočišných vyrábí se výrobků vlněných, méně kožených a j.

Kde. — Nejvíce látek vlněných vyrábí se na Moravě: v Brně a okolí, v Jihlavě a okolí, v krajině mezi těmito dvěma městy, pak v Slavkově, Výškově, Fulneku, Novém Jičíně a j.; v Slezsku: v Bílsku, Opavě, Krnově a j.

Úloha. 1. Které výrobky z živočišných plodin vyrábějí se v našem místě neb okolí? 2. Odkud k nám jiné se dovážejí?

Celkem. — Celkem jest na Moravě i v Slezsku nejznamenitější průmysl vyrábějící látky vlněné, pak průmysl vyrábějící látky bavlněné a lněné. V městech bývá průmysl větší než na vesnicích.

Úloha. Naznačíme jmenovaná místa do náčrtu obou zemí.

Jaký obchod mají.

Spojovací prostředky. — 1. Železnice. —

Z Brna vybíhají 4 dráhy:

na s.: k Svitavě,

na j.: k Břeclavi, větev k Znojmu,

na z.: k Rosicům, větev do Krumlova a dále na j.

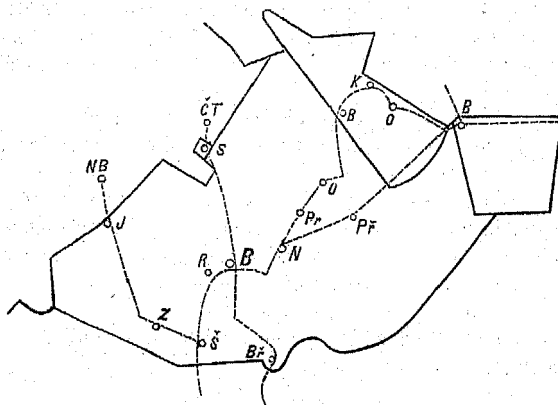
na sv.: k Olomouci, dále do Krnova; větev do Přerova, k Bohumínu a do Haliče.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. Do kterých zemí vybíhají tyto dráhy, 2. které dráhy vybíhají z Opavy, Znojma, Jihlavy, Olomouce. 3. Která železnice nám je nejbližší, a kam vede? 4. Načrtne

některé železnice, též nám nejbližší do náčrtu ze 5. Vytkneme a načrtneme železnice našeho kra

2. Silnice. — Úloha. 1. Vytkneme a načrtneme silnice našeho okresu. 2. Kudy jezdí od nás do Brna?

(Výkres 7.)

3. Vodní dráhy. — Lodi nosí jen řeka Morava od Hodonína.

4. Telegrafů jest víc než železnic.

Úloha. 1. Která telegrafická stanice jest n nejbliž, a 2. kam vybíhají z ní telegrafy?

5. Pošty dovážejí psaní i jiné věci.

Úloha. 1. Která poštovská stanice nám nejbliž? 2. Která místa našeho okresu n poštovské stanice? 3. Naznačíme je do náčrtu.

Kolikerý obchod. — Obchod, který uvnitř Moravy neb uvnitř Slezska zboží kup vozí a prodává, nazýváme obchod vnitrozemský; obch

který zboží do jiné země (čili za hranice) vyváží aneb z jiné země dováží, nazýváme **obchod zahraniční**.

Vývoz. — Z Moravy a ze Slezska vyváží se zvláště přírodniny ty, kterých nejvíc tu se dobývá a výrobky, kterých nejvíc se vyrábí. [Opakujme je.]

Dovoz. — Do Moravy a Slezska dováží se zvláště: sůl (z Haliče), koloniální zboží (ku př. káva, rýže), bavlna, tabák, dříví barvířské, hedvábí, ocel a j.

Obchodní komory. — Pro obchodníky a průmyslníky jsou zvláštní úřady, které obchodní komory se nazývají; a jsou: pro Slezsko 1, v **Opavě**; pro Moravu 2, v **Brně a Olomouci**.

Úloha. 1. Ku které obchodní komoře patří náš kraj? 2. Které kraje on zabírá? 3. Jsou-li v našem sídle trhy, kolik do roka? 4. Která jsou nejdůležitější obchodní neb tržní místa našeho okresu?

Místopis.

Brno jest hlavní město markhrabství moravského a největší na Moravě i v Slezsku, leží v jihozápadní polovici země moravské na ostrohu, na jehož jižním cípu vtéká **Svitava do Svatky**.

Úloha. Vyměříme na mapě, do které pohraniční země je z Brna nejbliž, do které nejdál.

Brno má více než 70 tisíc obyvatel (kteří v 22 stech domech bydlí).

Úloha. Vypočteme, 1. koliký díl obyvatelstva Moravy bydlí v Brně, 2. kolikrát má Brno víc obyvatel než naše místo, než náš okres.

Nejpěknější kostel je biskupský (sv. Petra).

V Brně sídlí nejvyšší úřadové zemští (kteří?), Vzdělávací ústavy jsou: technika, bohoslovecký ústav, 6 středních škol, 4 ústavy učitelské, zemské museum jiné.

Ze živností znamenitý je velký průmysl čili továrnictví zvláště na sukna. Kdo do Brna přichází, vidí již z daleka množství vysokých komínů.

Spojovací prostředky. — Brno má mnoho ulic a náměstí a koňskou dráhu, která město probíhá a na níž lidé z čtvrti do čtvrti (města) se vozí; z města vybíhají 4 železnice a více silnic a telegrafů.

Úloha. (Pro učně brněnské:) 1. Načrtne me plán Brna a do něho některé ty spojovací prostředky. 2. Načrtne me ulice v okolí naší budovy.

Na hřbitově Staroměstském jest náhrobek výtečného slovanského učence Dobrovského, na Brněnském moravského básníka Sušila.

Opava je hlavní a největší město vévodství slezského (17 tisíc obyv.) leží u řeky **Opavy**, nedaleko hranic prusko-slezských.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. Na kterém břehu. 2. Kolik mil je z Opavy k české hranici, kolik do Těšína, kolik do Olomouce. 3. Která moravská města jsou větší než Opava?

V Opavě sídlí nejvyšší úřadové slezští (kteří?)

Vzdělávací ústavy: 1 gymnasium, 1 realka, 1 obchodní škola, 2 ústavy učitelské, 1 museum a j. Průmyslové dílny jsou v Opavě značné.

Naše místo. — (Pro učně mimo Brno a Opavu).

Úloha. Sestavíme popis našeho místa z odpovědí již probraných, zvláště odpovíme k otázkám:

1. Kde se nachází: jak daleko od Brna (neb Opavy), od jiného většího místa, od hranic, u které řeky neb potoka, neb hory, a j.

2. O obyvatelstvu: kolik a jaké má, jaké národnosti, jakého náboženství, jakých živností a j.

3. Jakou správu, úřady a ústavy má.

4. O dobývání plodin: kterých a kolik dobývá.

5. O průmyslu: Kolik kterých dílen a výrobků.
6. O spojovacích prostředcích, které kam vedou a co po nich se dováží a vyváží.
7. Učiníme náčrt.

Náš okres. — (Pro učně mimo Brno).

Úloha. Sestavíme popis našeho okresu z odpovědí již probraných, zvláště odpovíme k otázkám:

1. Jak jest velký a s kterými okresy hraničí?
2. Jakou má od přírody povahu: tvar půdy, vodstvo, podnebí.
3. Kolik obyvatel, v kolika místech, v kterých městech; která místa jsou našemu nejbliž. Důležitější místa okresu probereme podobně jako naše místo, ale stručněji.

4. Jaké hlavně má okres dobývání plodin, jaký hlavně průmysl a které větší dílny, jaký hlavně obchod a které důležitější spojovací prostředky.

5. Učiníme náčrt důležitějších věcí okresu.

Náš kraj. Úloha. Sestavíme popis našeho kraje:

1. Jak jest velký a s kterými kraji hraničí, z kterých okresů se skládá?

2. které znamenitější hory, roviny a vody a jaké podnebí v něm nacházíme.

3. Kolik má obyvatel, která města (větší), o nichž podotkneme, co v popisu země o jednotlivých z nichž řečeno, zvláště o městě krajském.

4. a 5. (Jako při okresu.)

Jiná místa. — Úloha. 1. Jmenujme míst z mapy v pořádku níže udaném, 2. vytkněm každého místa polohu (z mapy):

- a) na které řece leží,
- b) na kterém jejím břehu,
- c) v kterých horách neb v které rovině,

- d) blízko-li hranic neb kterého většího města,
e) blízko-li které železnice.

3. Všimněme si zvláště míst níže v pořádku jmenovaných, opakujme, sepišme a pamatujme si, co o kterém již řečeno bylo (na stránkách v závorkách uvedených), a vyznačme je do výkresu Moravy a Slezska (body a začátečnými písmeny).

Pořádek, v kterém místa probereme: Na **Moravě**: 1. Místa na řece **Jihlavě** a od ní na jih až k hranici zemské; — zvláště Jihlava (26—28, 31, 37), Třebíč, Krumlov, Telč, Mor. Budějovice, Jaroměřice, Ivančice, Bytov (27), Vranov (27, 34, 36), Kravsko (36), Šenava, Znojmo (26—28, 31, 35) Mikulov, Lednice (27).

2. Místa mezi řekou **Jihlavou** a **Svitavou** a na této; — zvláště: Žďár, Velké Meziříčí, Tišnov; Rajhrad, v němž velký klášter; Kralice (u Náměstě) ves, v níž vytiskli a vydali Čeští Bratři v 16. století českou bibli s velmi správnou řečí; Rosice (34), Svitava (28, 36); Blansko (19, 27, 34, 36), Adamov (19, 34).

3. Místa na řece **Haně** a odtud na sever až k řece **Moravě** a **Svitavě**; zvláště: Výškov (36, 37), Olomúc (26, 28, 31—33, 39), zde zavražděn byl roku 1306 král Václav III., poslední Přemyslovec; Tovačov, Prostějov (26, 36), Moravská Třebová (36), Boskovice.

4. Místa na řece **Moravě** jižně od řeky **Hany** a odtud až k **Svratce** a **Dyji**; — zvláště: Kroměříž, kde r. 1848 odbýván rakouský říšský sněm (27); Napajedla, Uherské Hradiště (27, 28, 31), nedaleko něho návrší, na kterém stával hrad **Velehrad**, v němž sídlal moravský kníže Svatopluk a v němž byl český kníže Bořivoj s kněžnou Ludmilou (sv.) od sv. Methoděje pokřtěn; Hodonín (34, 38),

Kyjov (34), Cimburk (27), Slavkov, u něhož byla velká bitva r. 1805, v níž francouzský císař Napoleon I. porazil vojska císaře rakouského a ruského (27, 37); Břeclav.

5. Místa na řece **Bečvě** a od ní na sever až k Slezsku a k Moravě; zvláště: Vsetín, Rožnov (35), Valašské Meziříčí, Hranice, Teplice (35), Lipník, Přerov; ves Hodslavice u vrchu Radhoště, v níž narodil se slavný náš dějepisec František Palacký; Nový Jičín (28, 36, 37); Fulnek, v němž byl výtečný učitel Jan Amos Komenský ředitelem školy (37); Šternberk (26, 31), Šumperk. Staré Město (34).

6. Od řeky Bečvy na jih k hranici uherské a k řece Moravě: Zlín, v němž (a v okolí) zhotovuje se ročně asi milión kudliček, které pak po všech českých zemích na prodej se roznášejí. Strážnice, Uherský Brod, Luhačovice (35), Nivnice, ves, v níž Jan Amos Komenský se narodil.

V Slezsku. 1. V Opavsku: Javorník (27), Frývaldov; Gräfenberk (35); Karlsbrun (35); Krnov (37); Bruntál (36); Odry.

2. V Těšínsku: Těšín; Fridland; Frýdek (36); Polská Ostrava (34); Hrušov; Bohumín; Bílsko (26, 37); Ustroň (36); Visla, nejrozsáhlejší vesnice; Jablunkov.

Čechy.

Kde se nacházejí.

Na zeměkouli. — Čechy jsou tak jako Morava a Slezsko částí zeměkoule a nacházejí se též na severní a na východní polokouli, v Evropě.

Úloha. Vytkneme z mapy, na které straně Moravy se nacházejí.

Hranice. — S Čechami hraničí:

1. země rakouské: **Morava, Dolní Rakousy a Horní Rakousy.**

2. země německé: **Bavory, Sasko a Pruské Slezsko.**

Úloha. 1. Ukážeme na mapě, která ta země na které světové straně jest a která má hranici (s Čechami) nejdelší a která nejkratší.

Rakousko. — Čechy, Morava a Slezsko jsou země české a částí císařství rakousko-uherského čili Rakouska.

Jak velké Čechy jsou.*)

Čechy měří skoro 52 tisíc (určitě 51.955) □ kilometrů (944 □ zeměpisných mil). Čechy jsou skoro dvakrát tak velké jak Morava i Slezsko dohromady.

Úloha. Vypočteme 1. kolikrát jsou Čechy větší než Slezsko, 2. kolik měří všechny tři české země dohromady.

Jaký tvar Čechy mají.**)

Co do šířky a délky. — Země česká podobá se pětiúhelníku, jehož nejkratší strana jest na jihu. Země česká nejdelší je od z. (západu) na v. (východ) 43 mil.

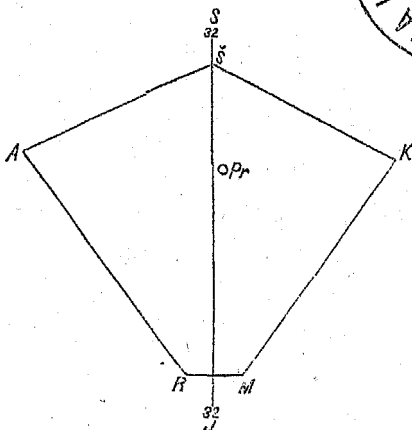
Úloha. 1. Ku kterým zemím která strana přiléhá? Ku kterým světovým stranám hledí cípy toho pětiúhelníku? 3. Načrtne me ten pětiúhelník (výkr. 8.)

---

*) K výkladu tomuto hodí se nejlépe mapa Rakouska.

***) K výkladu třeba je mapy Čech.

(Výkres 8.)

Od tvaru pětiúhelníku uchylují se zvláště tyto výběžky: Ašský, Šluknovský, Friedlandský, Broumovský, Králický, Poličský, Jindřichohradecký a Domažlický.

Úloha. 1. Vytkneme na mapě, kde který jest, kde města, dle nichž jména mají; 2. přikleslíme výběžky na výkres pětiúhelníku. (Výkr. 8.)

Co do výšky. — Nejvyšší místo Čech jest na hoře Sněžce, která jest 16 set m. (métrů, 5 tisíc stop) nad mořem vysoka; nejnižší místo Čech jest tam, kde Labe z Čech vytéká a toto jest ještě 100 métrů (více než 3 sta stop) vysoko.

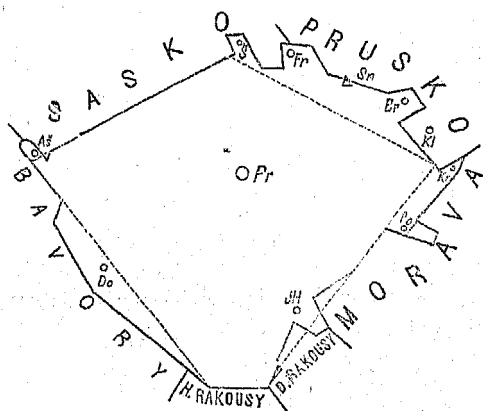
Úloha. Vypočteme, jak velký jest rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším místem Čech.

Roviny. — Země česká je málokde rovinatá; největší česká rovina je Labská u řeky Labe mezi městy Králové Hradcem a Mělníkem menší roviny jsou Třeboňská, Budějovická a Litoměřická.

Úloha. Která jest Moravě, která Slezsku nejblíž, která nejdál?

Hory na hranicích: 1. Největší české hory (pohoří) jsou **Sudety**, táhnou se od hory **Sněžníku** až do sev. cípu, nejvyšší jich část nazývá se **Krkonoše**, jich nejvyšší hora je **Sněžka**.

(Výkres 9.)

2. **Krušné hory** (pohoří) táhnou se od sev. cípu k západnímu; nejvyšší hora z nich je **Keilberg**.

3. **Šumava** (pohoří) táhne se od záp. cípu k jižní straně; severní její polovice (od města **Domažlic**) sluje také **Český les**; nejvyšší šumavská hora je **Javor** a nachází se již v **Bavořích**.

4. **Smrčiny** vynikají v západním cípu.

Výšky. — Hory jsou vysoké: **Sněžka** 16, **Javor** 14¹/₂, **Keilberk** 12³/₄ set metrů.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, ku kterým těm

horám která cizí země přiléhá. 2. Které ty hory jsou nižší než Praděd.

Hory a pahorky uvnitř země: České středohoří vyniká v podobě homolovitých hor v severních Čechách, nejvyšší je Milešovka. Pěkná jest hora Říp, s níž je krásná vyhlídka do Litoměřické roviny.

v středních Čechách táhnou se Brdy ve směru od Klatov ku Praze, nejvyšší jich hora je Třemšín; ostatně jsou vnitřní Čechy více pahorkaté než hornaté.

Úloha. Která pohoří ještě na mapě nalézáme?

Jaké vodstvo Čechy mají.

Moře. — Čechy jsou od moře skoro tak vzdáleny jako Morava a Slezsko.

Jezera. — Čechy mají jezer velmi málo a ta jsou maličká (tak že na menších mapách ani vykreslena nejsou); nacházejí se v Šumavě a největší z nich jmenuje se Černé jezero.

Rybníky. — Čechy mají rybníků velmi mnoho a některé neobyčejně velké. Největší jsou v rovinách: v Třeboňské, pak Budějovické a Labské. Největší ze všech je rybník Rožmberský u Třeboně, jenž pokrývá $6\frac{1}{2}$ □ kilometru (i jest Skrát větší než všecka česká jezera dohromady).

Řeky. — Řek mají Čechy hojně.

Labe. Největší česká řeka jmenuje se Labe. Labe počíná čili pramení se u největší české hory Sněžky a teče pak:

na stranu jižní (oklikami) až k městu Pardubicům,

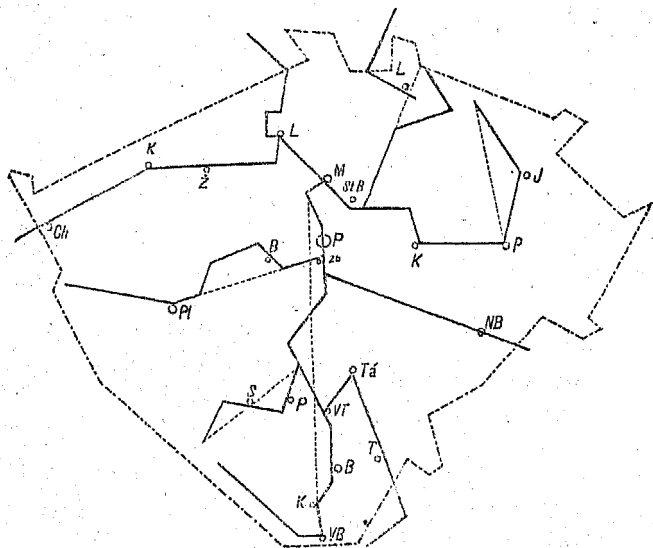
„ „ západní až k městu Kolínu,

„ „ severozápadní (t. j. stranu mezi severem a západem) oklikami až k městu Litoměřicům,

na stranu severní (oklikami) za hranice české.

Úloha. 1. Vyměříme, které z jmenovaných měst jest našemu místu nejbliž, které nejdál. 2. Vytkneme z mapy, na kterém břehu každé to město leží a najdeme na ní jiná ještě města.

(Výkres 10.)

3. Vytkneme z mapy, běžice po Labi od pramene až k výtoku z Čech, několik pobočných řek pravého a několik levého břehu čili levého boku. 4. Která jest největší? 5. Na kterém břehu jest jich více?

Vltava. — Největší poboční řeka Labská jest Vltava. Vltava vzniká v Šumavě, teče na jihovýchod až k (městu) Vyššímu Brodu, odtud pak

teče k severu (oklikami), až naproti městu **Mělníku** do Labe vtéká č. se ústí. U Vltavy leží **Praha** a kromě ní města **Budějovice**, **Smíchov**, **Karlín** a ještě jiná města a vsi.

Úloha. 1. Na kterých březích leží jmenovaná města; které od nás nejdál, které nám nejbliž? 2. Načrtne (dvěma čarama) Vltavu a (body) jmenovaná města.

Vltava vnímá též více pobočných řek; z nichž jsou největší:

Mže č. Berounka	pramení se v Českém lese,
Sázava	„ „ na hranicích moravských,
Otava	„ „ v Šumavě,
Lužnice	„ „ v Rakousích.

Největší u řek těch ležící města jsou: **Plzeň**, pak **Beroun** u Mže; **Písek** u Otavy, **Tábor** u Lužnice, **Německý Brod** u Sázavy.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, po které straně Vltavy a u kterého místa každá ta řeka se ústí. 2. Jmenujme z mapy ještě některé menší pobočné řeky Vltavy. 3. Načrtne několik rysů ty 4 pobočné řeky. 4. Vytkneme z mapy některé pobočné řeky těchto řek, s kterých hor které přitékají, a kde která se ústí.

Ohře a Jizera. — Labe má kromě Vltavy mnoho pobočných řek, z nichž největší jsou **Ohře** a **Jizera**.

Největší města u řek těch ležící jsou: u **Ohře** **Cheb**, u **Jizery** **Mladá Boleslav**.

Úloha. 1. Z kterých hor každá přitéká, kterým směrem hlavně teče a u kterého místa se ústí? 2. Vytkneme z mapy, na kterém břehu které řečené místo leží.

Poříčí. — Poříčí řeky Labe zove se též **Polabí** č. **Polabsko**, poříčí řeky Vltavy zove se též **Povltaví** č. **Povltavsko**.

Úloha. Která z řek: Mže, Otava a Jizera má největší a která nejmenší poříčí?

Hledáme-li v Čechách řeky, které své vody do Labe nevlévají, nalezneme jen nepatrné a pravíme proto: Skoro veškerý řeky vlévají svou vodu do Labe č. patří k Polabí. Polabí zabírá skoro celé Čechy a kromě nich některé jiné země, takže je $2\frac{1}{2}$ krát tak velké jak Čechy. Povltavsko zabírá skoro $\frac{2}{3}$ Čech (560 □mil).

Hledáme-li řeky, které v jiných zemích vznikají do Čech přitékají, nalezneme jen Ohři a proto pravíme: Skoro všechny české řeky v Čechách vznikají.

Úloha. Z které země přitéká Ohře?

Jaký vzduch Čechy mají.

Teplota. — Čechy mají pod nebí v rozličných krajinách velmi rozličné: nejteplejší krajina jest rovina okolo Litoměřic, nejstudenější krajina jest hřbet Krkonošů a v okolí Sněžky. — Celkem je v Čechách méně teplo než na Moravě, ale tepleji než v Slezsku.

Roční počasí. — V Čechách rozeznáváme čtvero ročních počasí, jako na Moravě a v Slezsku.

Vláhy. — Čechy mají vláhy celkem dost, ale ne všude stejně. Nejvíce prší v Šumavě, nejméně v okolí Prahy. V okolí Prahy naprší vody za rok asi 40 centim. vysoko.

Větry. — V Čechách vane nejčastěji vítr západní a ten bývá vlhčí než větry s ostatních stran světových.

Jaké přírodniny Čechy mají.

Nerostných přírodnin mají Čechy ještě více než Mo-

rava a Slezsko, neboť mají i drahokamy a mnoho stříbra a cínu.

Rostlinné přírodniny a živočišné mají skoro jako Morava.

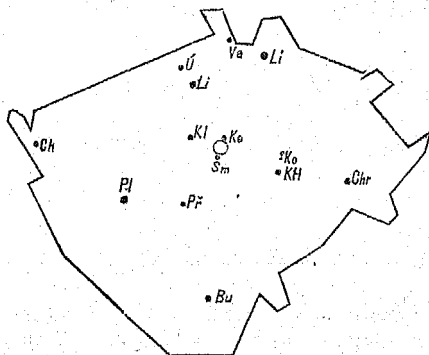
Jaké obyvatelstvo Čechy mají.

Kolik. — Čechy mají více než 5 milionů obyvatel.

Úloha. Vypočteme: 1. Kolikrát mají Čechy obyvatel víc než Morava, kolikrát víc než Slezsko. 2. Kolik obyvatel mají všechny tři české země dohromady.

V Čechách obyvatelů každoročně přibývá, podobně jako na Moravě a v Slezsku.

(Výkres 11.)

Pohlaví. — Lidí pohlaví ženského je v Čechách víc než pohlaví mužského, podobně jako na Moravě a v Slezsku.

Sídla. — Obyvatelstvo české obývá (sídlí) v tři

nácti tisících místech čili sídlech. Z těch jest 6 set měst a městysů a více než 12 tisíc vesnic.

Úloha. Kolikrát mají Čechy více sídel než Morava a kolikrát víc než Slezsko?

Dle počtu obyvatel rozeznáváme: velkoměsto Prahu, mající 160 tisíc obyv.; větší města, mající více než 20 tisíc obyvatel jsou: Plzeň (24 tisíc), Smíchov (22 tisíc), Liberec (22 tisíc); města, mající více než 10 tisíc obyv., jsou: Budějovice (18 tisíc), Cheb, Karlín, Kutná Hora, Kladno, Varnsdorf, Ústí nad Labem, Teplice, Litoměřice, Chrudim; skoro 10 tisíc mají: Kolín a Příbram.

Úloha. 1. Která tři z těchto měst jsou Praze nejbliž a které jedno nejdál? 2. Kolik mil máme do Prahy? 3. Načrtneme hranice Čech a do nich naznačíme body ta místa.

Královská města. — Měst královských jest v Čechách mnohem víc než na Moravě: Praha, Plzeň, Budějovice, Tábor, Králové Hradec, Litomyšl, Litoměřice a jiné.

Hrady. — V starších dobách měly Čechy jako Morava a Slezsko mnoho hradů, ku př. Vyšehrad, Karlštejn, Zvíkov, Jindřichův Hradec, Přimda, Bezděz, Rabí, Rožmberk.

Úloha. Vytkneme hrady ty na výkres Čech.

Zámky. — V Čechách jest jako na Moravě a v Slezsku mnoho krásných zámků, jako: Děčín (hraběte Thuna), Roudnice (knížete Lobkovice), Duchcov (hraběte Valdštýna), Křivoklát, Orlik (Karla knížete Švarcenberka), Hluboká a Krumlov (Jana knížete Švarcenberka) a j.

Okresy. — Více obcí (se sídly) dohromady činí okres (jako na Moravě a v Slezsku).

Okresní hejtmanství záleží buď z jednoho neb více okresů (jako na Moravě a v Slezsku).

Kraje. — Z více okresů skládá se kraj. Země česká a obyvatelstvo na ní rozděleno v 13 krajů.

Krajská města: Praha, Mladá Boleslav, Jičín, Králové Hradec, Chrudim, Čáslav, Tábor, Budějovice, Písek, Plzeň, Cheb, Žatec, Litoměřice.

Úloha. 1. Které z krajských měst jest Moravě, které Slezsku nejbliže, které nejdál? 2. Který z 13 krajů není pohraničním? 3. Které kraje hraničí s Moravou? 4. Načrtneme Čechy s krajskými městy.

Národnost. — Lidé v Čechách jsou Češi a Němci. Čechů je více než 3 miliony, Němců je skoro 2 miliony, Židů je 100 tisíc a ti hlásí se většinou k národnosti německé.

Kde. — Češi obývají v Čechách hlavně uprostřed země. Němci hlavně podél hranic. Největší české město jest Praha, největší německé Liberec.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, která z větších měst s okolím jsou česká a která německá. 2. Načrtneme hrubě přímkami: od Domažlic k Novým Hradům, pak od Domažlic k Lovosicům (o kousek západněji) a odtud k Vysoké hlavní hranice mezi Čechy a Němci, pak český ostrov u Stříbra a německé ostrovy u Budějovic, Jindř. Hradce, Litomyšle a mezi Náchodem a Vysokou.

Vyznání náboženské. — Obyvatelé Čech jsou čtvera vyznání: katolíci, evangelíci augsburští, evangelíci helvetští a israelité.

Kolik kterých. — Nejvíce je katolíků, nejméně je israelitů; israelitů jest dvakrát tolik co na Moravě a v Slezsku; evangelíků jest méně než na Moravě a v Slezsku.

Diecésy. — Čechy pro katolíky rozděleny, jsou v 4 diecésy, kteréž jsou: Pražská, Královéhradecká, Budějovická a Litoměřická.

Stavy. — V Čechách jest (jako na Moravě a v Slezsku) mezi obyvatelstvem nejvíc živnostníků a mezi živnostníky nejvíc rolníků.

Jakou správu Čechy mají.

Správa obecní. — Správa obecní jest v Čechách jako v Slezsku zařízená. [Opakujme o ní].

Správa okresní. — Všecky obce jednoho okresu volí si ze svých občanů okresní zastupitelstvo, toto pak zvolí ze sebe okresního starostu a výbor, kteří hlavně o blaho obce pečují.

Kromě zvoleného okresního výboru má každý okres ještě od vlády ustanovené úřady takové jako na Moravě. (Opakujme, jaké.)

Správa zemská. — Správa zemská jest v Čechách tak jako na Moravě zařízená, jenž počet úřadů jí podřízených jest větší. Zemské úřady sídlí v Praze. Sněm český čítá 241 poslanců, předseda jeho má náslov **zemský nejvyšší maršálek**.

Správa vojenská. — Zemské generální velitelství (komando) sídlí v Praze, jemu podřízen je zemský vojenský soud a komando 4 pevností: Prahy, Terezína, Josefova a Králové Hradce.

Náslov. — Čechy mají náslov č. titul **království**, císař rakouský jest jeho králem. Královská koruna a ostatní královské klenoty chovají se v Praze. Ke království českému patří též markhrabství moravské a vévodství slezské.

Znak č. erb český jest bílý dvouocasý lev se zlatou korunou v poli červeném, a jsou tedy **barvami zemskými** červená a bílá.

Správa církevní. — Katolíků. — Katolická církev má **farní, vikariátní a konsistorní úřady**; vikariátní úřad jest ten, jenž na Moravě **děkanický**

sluje. Diecésa Pražská má arcibiskupa, ostatní tři mají biskupy, kteří jsou Pražskému arcibiskupu podřízeni.

Jaké vzdělávací a dobročinné ústavy Čechy mají.

Školy. — Školy obecné a střední jsou v Čechách jako na Moravě a v Slezsku zařízeny.

Školy vysoké. — V Čechách vysoké školy jsou: 1 universita a 2 techniky (1 česká a 1 německá) v Praze, 1 hornická akademie v Příbrami, 3 theologické ústavy v biskupských sídlech.

Úloha. V kterých městech jsou theologické ústavy?

Kromě škol jsou jiné vzdělávací ústavy:

Ústavy pro literaturu (neb učenost): spolek českého musea v Praze, jenž má v musejním domě poučné sbírky přírodnin, kněh, starodávných spisův a jiných památných věcí;

královská učená společnost v Praze; Matice t. j. spolek vydávající knihy; a kromě těch ještě jiné učené a vzdělávací spolky, kněhtiskárny.

Ústavy pro umění. — Pro hudbu a zpěv jsou mnohé hudební a zpěvácké spolky a školy, mezi kterými nejlepší škola nazvaná konservatorium (konservatoř) v Praze.

Pro malířství, ryjectví a sochařství jest umělecká akademie v Praze a jiné spolky.

Ústavy dobročinné. — Ústavů dobročinných mají Čechy víc než Morava a Slezsko.

Největší nemocnice je Pražská všeobecná nemocnice, pak nemocnice pro lidi choromyslné (blázinec) v Praze.

Jaké je dobývání přírodnin v Čechách.

Nerostných přírodnin. — Užitečných nerostů v Čechách mnohem více se dobývá než na Moravě a v Slezsku. Železa $2\frac{1}{2}$ krát, uhlí 4krát tolik co na Moravě i v Slezsku, tuhy 5krát tolik co na Moravě. Kromě toho dobývá se ještě ročně: stříbra 15 tisíc kilogramů, mědi též tolik, cínu o něco více, olova 6krát tolik.

Úloha. Přepočteme kilogramy na centy.

Kde. — Místa, u nichž zvláště znamenitě nerostí se dobývá, jsou:

Stříbra nejvíc u **Příbrami**; — cínu v **Krušných Horách**, zvláště u **Cinvaldu**; — olova tam, kde stříbro a kromě toho u města **Stříbra**; železné rudy na mnohých místech, u **Křivoklátu** a **Hořovic** a j.; — kamenného uhlí u **Kladna**, **Buštěhradu**, u **Radnice** a j.; — hnědého uhlí nejvíc v krajině řeky **Bělíny**, zvláště u **Teplíc**; tuhy u **Švarbachu** v **Šumavě**.

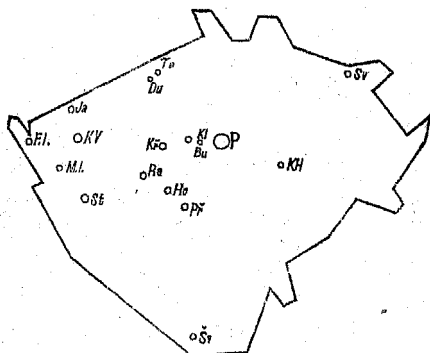
Lázeňská místa. — Čechy mají mnohá lázeňská místa se znamenitými léčivými vodami: **Karlovy Vary**, **Františkovy lázně**, **Mariánské lázně**, **Teplice** a jiné. V **Karlových Varech** prýští se ze země voda horká a slaná, v **Teplících** teplá, a jinde jiná.

Úloha. Načrtne me mapu (hranice) Čech a do ní ta místa hornická.

Rostlinných přírodnin. — Kolik. — V Čechách jest plodné půdy o málo méně než na Moravě. Lesy zabírají skoro $\frac{1}{3}$ plodné půdy a dávají ročně 3 miliony sáhů dříví. Chmelnice jsou výborné, vinic jest značně méně než na Moravě. Nejvíc je rolí a sice skoro $\frac{1}{2}$ veškeré půdy plodné.

Kde. — Nejlepší role jsou v **labské nížině**, od **Jaroměře** dále k **Litoměřicům**; chmelnice nejlepší u **Žatce**, vinice u **Mělníka**.

(Výkres 12.)

Úloha. Vytkneme z mapy některá města, ležící v úrodné té rovině.

Živočišných přírodnin. — Živočišy užitečné chovají a hájí se v Čechách podobně jako na Moravě a v Slezsku.

Jaký průmysl Čechy mají.

Z nerostných přírodnin vyrábí se v Čechách mnohem víc výrobků železných (litých i kovaných), než na Moravě a v Slezsku; kromě toho mnoho měděných, stříbrných a zlatých (s drahokamy), hlíněných smíšených (ku příkladu mosazných).

Železné hutě (a jiné dílny) jsou největší v místech, u nichž železnou rudu dobývají [opakujme je] továrny v Plzni, na Smíchově a v Karlíně.

Zlatnických dílen nejvíce je v Praze.

Továren na porcelán v **Karlovcích Varech**.

Skelných hutí jest v Čechách mnoho, nejv

v lesnatých horách, jako na **Šumavě** a v **Krkonoších**. Největší skelná huť jest v **Novém Světě** v **Krkonoších**.

Z přírodnin rostlinných. — Z rostlinných přírodnin vyrábějí se výrobky jako na **Moravě** a v **Slezsku**.

Cukrovarů jest nejvíce v úrodných krajinách, zvláště v **labské rovině** (úhrnem jich jest nad 100).

Pivovárů (úhrnem skoro 1000) a **vinopalen** je po celé zemi, nejznamenitější pivováry v **Plzni**.

Přádelen na látky bavlněné a plátěné nejvíce v **Krkonoších**, zvláště v městě **Liberci** a v jeho okolí.

Z přírodnin živočišných. — Z živočišných přírodnin vyrábějí se výrobky jako na **Moravě** a v **Slezsku**.

Továren na sukna je nejvíce u **Krkonoš**, zvláště v městě **Liberci** a v jeho okolí.

Výrobky z přírodnin smíšené: **sirky** dělají se v **Sušici**, **Strakonících** a **jinde**; **knihy** tisknou nejvíce v **Praze**, pak ve větších městech.

Celkem mají **Čechy** průmysl znamenitější než **Morava** a **Slezsko**, ze všech zemí **rakouských** nejznamenitější, a kromě nich má málo zemí na **zeměkouli** průmysl lepší než **Čechy**.

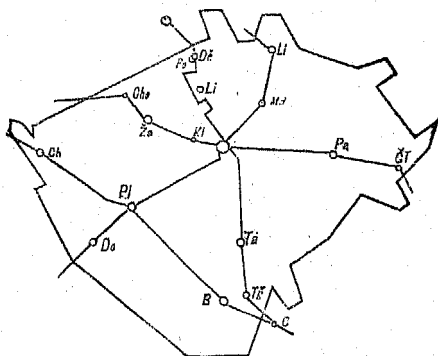
Úloha. Vytkneme z mapy, u kterých řek neb hor leží jmenovaná průmyslová města?

Jaký obchod Čechy mají.

Spojovací prostředky mají **Čechy** podobně zařízené jako **Morava** a **Slezsko**. 1. **Železnice.** Z **Prahy** vybíhá 6 železných drah.

Úloha. Do kterých míst a zemí vybíhají tyto dráhy? Načrtne me oněch 6 železnic (hrubými čarami) s jmenovanými místy, jako na výkresu 13.

(Výkres 13.)

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, kam vybíhají dráhy z Plzně, kam z Budějovic, z Chebu, z Pardubic, z Německého Brodu. 2. Najdeme ještě některá místa, v nichž dráhy se křížují.

Vodní dráhy. — Lodi nosí jen dvě řeky: Vltava od Budějovic a Labe od Mělníka.

Obchod. — Obchod jest v Čechách čilý jako na Moravě a v Slezsku. Obchod zahraničný dováží a vyváží skoro takové zboží jako z Moravy a Slezska.

Obchodní komory jsou v městech: v Praze, Plzni, Budějovicích, Liberci a Chebu.

Místopis.

Praha. Praha jest královské, hlavní město království českého, jest největším a nejkrásnějším jeho městem.

Kde. — Praha leží skoro uprostřed Čech na

řece Vltavě, v krajině krásné, pahorkaté, podnebí zdravého, 2 stě metrů nad mořem vysoko.

Úloha. 1. Vyměříme, ku které hranici je z Prahy nejbliž, ku které nejdál a jak daleko. 2. Která města, a (pro učně pražské) která jiná místa leží v okolí Prahy, a načrtne kde. 3. Jak daleko je od našeho místa Praha.

Obyvatelé. — Praha má 160 tisíc obyvatel, kteří v $3\frac{1}{2}$ tisíci domech obývají. Počítají-li se k ní města Karlín, Smíchov a Vyšehrad, která k Praze přiléhají, za předměstí, má Praha více než 200 tisíc obyvatel.

Úloha. Vypočteme: 1. Koliký díl obyvatelstva Čech bydlí v Praze? 2. Kolikrát má Praha víc obyvatel, než naše místo a než náš okres?

Části čili čtvrtě, z nichž Praha se skládá, jsou: **Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany a Josefov.**

Úloha. 1. Vytkneme z výkresu, které ty čtvrtě jsou na pravém, které na levém břehu Vltavy. 2. Načrtne me ty čtvrtě, řeku Vltavu a 3 přiléhající města do trojce.

Budovy jsou skoro všechny velké, mnohé pod 3—4 patra, některé velmi pěkné kostely a paláce. Nejkrásnější a největší chrám (v celých Čechách) jest chrám sv. Víta na Hradčanech, pak Týnský na Starém Městě. Nejkrásnější a největší palác je královský hrad na Hradčanech (na návrší), staroměstská radnice a j.

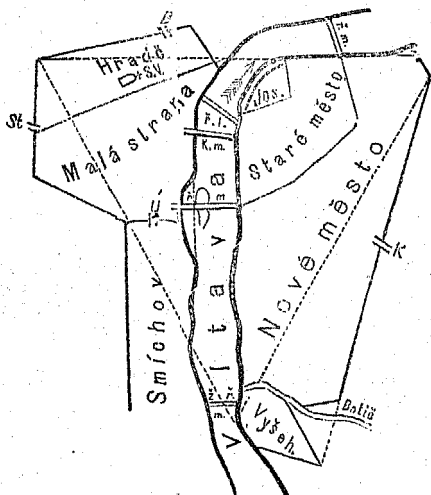
V Praze sídlí nejvyšší úřadové zemští a úřad města Prahy; pak mnohé vzdělávací ústavy.

Úloha. Opakujme ze str. 54 a 55, které.

Živnosti Pražanů jsou rozmanité, ale rozezná-

vají se od venkovských míst hlavně tím, že málo dobývají přírodnin a mají mnoho továren a dílen skoro na všechny druhy výrobků, a velké a mnohé obchodní závody a sklady.

(Výkres 14.)

Spojovací prostředky: Praha má mnoho ulic a náměstí, 5 mostů přes Vltavu, 5 železnic a více silnic a telegrafů vybíhá z Prahy. Nejživější ulice je **Karlova** na Starém Městě, nejpěknější **Ferdinandská** mezi Starým a Novým Městem, nejpamátnější náměstí je **Staroměstské**, nejpěknější **sv.-Václavské**, největší **Karlovo**. V Praze je poštovské ředitelství, jemuž poštovské úřady české všechny jsou podřízeny.

Úloha. Učiníme náčrt plánu Prahy a vytkneme jmenované předměty do něho.

Jiná místa. — **Úloha.** 1. Proberme místa dle pořádku doleji uvedeného. 2. Vytkneme u každého místa z mapy, kde asi leží, totiž u které (značnější) řeky a na kterém jejím břehu, u které hory neb v které rovině, u kterého většího města, blízko-li které železnice.

Úloha. Všimněme si zvláště míst doleji v pořádku udaných, **opakujme**, sepišme a pamatujme si, co o kterých řečeno bylo na stránkách v závorkách udaných.

Pořádek, ve kterém místa probereme:

1. Místa na **Otavě** a **Lužnici** a mezi oběma těma řekami ležící, zvláště: Sušice (58), Rabí (52), Strakonice (58), Písek (53), Zvíkov, hrad, u něhož ústí se Otava; Třeboň, město, v němž nachází se největší archiv český; Tábor, město, založené od slovatného vojevůdce Husitů Jana Žižky (52, 53); Vltavo-Týn, u něhož ústí se Lužnice do Vltavy; Horní Planá; Vyšší Brod, v němž velký a bohatý klášter; Rožmberk, městys s hradem, od něhož se psal v dějinách českých slavný rod pánů z Rožmberka; Krumlov (52); Budějovice, největší město jižních Čech (52, 52, 53, 53, 59, 59), Švarcbach (56); Hluboká (52), Husinec, městečko, v němž Jan Hus se narodil.

2. Místa na **Sázavě** a mezi **Sázavou** a **Lužnicí**: Německý Brod; Sázava, vesnice při ústí řeky Sázavy, v níž býval druhdy slovanský klášter, v kterém služby boží ve slovanském jazyku se konaly, a kde sv. Prokop opatem byl; Jindřichův Hradec (52); Pelhřimov.

3. Místa na **Chrudimce**, na Labi od ústí Chrudimky až k ústí Vltavy a mezi těmito řekami a **Sázavou**: Chrudim (52, 53), Pardubice, Nový

Kolín (52), Stará Boleslav, kdež sv. Václav zavražděn byl (r. 935); Čáslav (53), Kutná Hora, kteráž byla druhdy největším hornickým a po Praze prvním městem v Čechách, v něm zlato a stříbro se dobývalo (52); Vyšehrad (52), Karlín (52, 57).

4. Města na **Labi** od pramene až k ústí **Chrudimky** a východně od těchto dvou řek: Vrchlabí, Králové Dvůr, město, v němž Václav Hanka našel starý vzácný rukopis s krásnými staročeskými básněmi, kterému teď Královédvorský Rukopis říkáme; Jaroměř (55), Josefov (54), Králové Hradec (52, 53, 53, 54), Broumov, Náchod, *Kralupy, Česká Třebová, Litomyšl (52), Polička.

5. Místa na **Labi** od ústí **Vitavy** a od celého **Labe** na sever: Mělník (56, 59), Roudnice (52); Litoměřice (52, 52, 53, 53, 56), Lovosice, Ústí (52), Podmoklí, Děčín (52), Bezděz (52), Šluknov; Varnsdorf (52), Rumburk; Česká Lípa, Fridland; Nový Svět (57), Liberec, (52, 58, 58, 59), Turnov, u něhož granáty se nacházejí; Mladá Boleslav (53), Jičín (53).

6. Místa na **Ohři** a severně od ní: Cheb (52, 53, 59); Žatec (53, 56), Louny, Terezín (54), Aš, Františkovy Lázně; Boží Dar na Krušných horách, nejvyšší město (nad mořem) v Čechách; Jáchymov, Blatná, Teplice (56, 56), Cínvald 56, Duchcov (52).

7. Místa na **Mži** a mezi **Mží** a **Ohří**: Tachov, nedaleko hranic, u něhož čeští Husité mnohém větší nepřátelské vojsko porazili; Stříbro (56), Pízeň (52, 52, 57, 57, 58, 53), Beroun, Zbraslav; Karlovy Vary, založené od krále a císaře Karla IV. 56, 57); Mariánské lázně; Teplá s velkým a bohatým klášterem; Rakovník; Křivoklát (52, 56), Slané, Buštěhrad (56); Kladno (52, 56);

Karlštejn, velký staroslavný zámek, který si vystavěl král Karel IV., a v němž uložil královskou korunu s ostatními královskými klenoty; Smíchov (52, 57).

8. Místa mezi Mží a Otavou: Přimda (52), Domažlice, město, u něhož Češi několikrát nad nepřátely zvítězili; Klatovy; Nepomuk, rodiště sv. Jana Nepomuckého; Rokycany; Radnice (56), Hořovice (56); Příbram (52, 55, 56); Břežnice, Orlík (52).

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ.